

Informacija o FAO Programskom okviru za Crnu Goru (Country Programming Framework-CPF) 2023–2027

Programski okvir za Crnu Goru 2023-2027 proizilazi iz Okvira saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) Crne Gore 2023–2027 i utvrđuje prioritetne oblasti koje će voditi partnerstvo između Organizacije Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu (FAO) i Vlade Crne Gore, uzimajući u obzir ključne nacionalne i međunarodne političke dokumente i strategije.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) će, u bliskoj saradnji sa FAO-m, raditi na povećanju institucionalnih i proizvodnih kapaciteta za povećanje produktivnosti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru kroz digitalizaciju, znanje i inovacije, poboljšanje održivosti poljoprivrednih gazdinstava, obezbjeđivanje dugoročne sigurnosti snabdijevanja hranom i unapređenje akcije prilagođavanja i ublažavanja klimatskim promjenama. Posebna pažnja biće posvećena povećanju konkurentnosti odabranih poljoprivrednih proizvoda, akvakulture, komercijalnog ribarstva i lanca vrijednosti stoke, gdje FAO već pruža tehničku pomoć. Fokus će takođe biti na poboljšanju proizvodne efikasnosti farmera, uključujući poboljšanja u strategijama hranjenja, zdravlju životinja, uzgoju, stajnjaku i upravljanju otpadom kroz FAO-ov pristup poljoprivrednih škola u polju i promovisanje usvajanja digitalnih tehnologija u poljoprivredi.

U skladu sa novim FAO programskim okvirom 2023-2027 za Crnu Goru, biće sprovedeno nekoliko intervencija koje podržavaju održivo ribarstvo i akvakulturu sa posebnim fokusom na promovisanje plana Plave transformacije u Crnoj Gori.

Ovim programskim okvirom, FAO i MPŠV će raditi na unapređenju nacionalnih šumarskih politika i modela upravljanja šumama kako bi se pozabavila pitanjima nezabilježene sječe, šumskih požara i očuvanja biodiverziteta.

Jedan od prioriteta podrške biće usmjeren efikasnijem i efektivnijem upravljanju poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu, kroz unapređenje zemljišne politike i uspostavljanjem programa komasacije.

Kao pravilo, podrška FAO-a će uvek imati pristup “Ne izostaviti nikoga”, koji u središte svojih intervencija stavlja i uključuje rodnu ravnopravnost, mlade i smanjenje siromaštva. Kroz ovaj programski okvir, FAO i MPŠV imaju neposredne planove da rade u oblasti ekonomskog osnaživanja žena, podržavajući žene u ruralnim područjima iz opština sa značajnom stopom siromaštva sa ciljem uklanjanja nekih strukturnih barijera, kao što je ruralni digitalni jaz i njihovo osnaživanje kroz diversifikaciju prihoda i bolji pristup znanju, poljoprivrednim sredstvima, alatima i tehnologijama.

Ukupan iznos finansijskih sredstava potrebnih za implementaciju Programskog okvira za zemlju procjenjuje se na 2.162.531 USD, od čega je 1.430.031 USD dostupno kroz FAO Program tehničke saradnje (Technical Cooperation Programme - TCP), a 732.500 USD je potrebno da se mobiliše preko razvojnih partnera.

MPŠV će biti vodeći saradnik za cjelokupnu koordinaciju implementacije FAO Programskog okvira za Crnu Goru, dok će Regionalna kancelarija FAO-a za Evropu i Centralnu Aziju voditi i biti odgovorna za implementaciju i praćenje Programskog Okvira.

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

PROGRAMSKI OKVIR ZA CRNU GORU

2023 – 2027

1. UVOD

1. Programski okvir za Crnu Goru (Country Programming Framework-CPF) 2023–2027., utvrđuje prioritetne oblasti koje će voditi partnerstvo između Organizacije Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu (FAO) i Vlade Crne Gore, koristeći najbolju međunarodnu praksu, globalne standarde i nacionalne i regionalne ekspertize vođene potražnjom u poljoprivredno-prehrambenom i srodnim sektorima.
2. Ovaj CPF proizilazi iz Okvira saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) Crne Gore 2023–2027, potpisanog u julu 2022. godine. Strateški dokument je izrađen u bliskoj saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) i kroz konsultacije sa Upravom za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove; Ministarstvom ekologije, prostornog planiranja i urbanizma; Nacionalnim kontakt tačkama za Konvenciju Ujedinjenih nacija za borbu protiv dezertifikacije (UNCCD), Zeleni klimatski fond (GCF) i Globalni fond za životnu sredinu (GEF); zatim Zavodom za hidrometeorologiju i seizmologiju Crne Gore i Biotehničkim fakultetom Univerziteta Crne Gore.
3. Usaglašeni prioriteti odražavaju oblasti u kojima FAO može u najviše doprinjeti – u skladu sa svojim mandatom, prisustvom i kapacitetima – u bliskoj saradnji i sinergiji sa drugim agencijama Ujedinjenih nacija i razvojnim akterima. Nadovezujući se na Strateški okvir FAO 2022–2031., CPF će podržati implementaciju Agende za održivi razvoj 2030 i ciljeva održivog razvoja (COR) u Crnoj Gori, uzimajući u obzir princip Agende 2030 da se niko ne izostavi.

2. ANALIZA KONTEKSTA ZEMLJE

4. Crna Gora je druga najmanja zemlja u regionu Zapadnog Balkana, sa ukupnom površinom od 13 812 kvadratnih kilometara i sa 32 procenta stanovništva koje živi u ruralnim područjima¹. Poljoprivreda predstavlja važan sektor u nacionalnoj privredi Crne Gore, koji učestvuje sa 6,5 odsto u nacionalnom bruto domaćem proizvodu (primarni proizvodi i prerađevine)² i zapošljava oko 6,4 odsto aktivne radne snage³.
5. Crna Gora u velikoj mjeri zavisi od uvoza hrane, a poljoprivredni izvoz je fokusiran na nekoliko proizvoda. U 2021. godini vrijednost uvezenih poljoprivrednih proizvoda iznosila je 568,3 miliona eura, čineći 23 odsto ukupnog uvoza, dok je vrijednost izvoza poljoprivrednih proizvoda u 2021. godini iznosila 57,6 miliona eura, čineći 13 odsto ukupnog izvoza.⁴ Spoljnotrgovinska razmjena zemlje bila je najveća sa zemljama potpisnicama Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA) i sa

---

¹ Svjetska banka. 2023. Otvoreni podaci Svjetske banke. U: Svetska banka. [citirano 19. juna 2023].

<https://data.worldbank.org/>

² MONSTAT. 2022. BDP u 2021. godini

https://www.monstat.org/uploads/files/BDP/2021/Godisnji%20BDP%202021_crn.pdf

³ MONSTAT. 2022. Anketa o radnoj snazi 2021. godine

https://monstat.org/uploads/files/ARS/2021/2021/ARS%20saopstenje_2021.pdf

⁴ MONSTAT. 2022. Spoljna trgovina januar–decembar 2021.

<https://monstat.org/uploads/files/spoljna%20trgovina/2021/Spoljnotrgovinska%20robna%20razmjena%20januar-decembar%202021.%20godine.pdf>

Evropskom unijom. Najznačajniji bilateralni partner Crne Gore je Srbija, kako u izvozu, tako i u uvozu. Preovlađujući uvozni proizvodi su meso i proizvodi od mesa, proizvodi na bazi žitarica, gazirana bezalkoholna pića i mlijeko i mliječni proizvodi. Vino i proizvodi od mesa su najdominantniji izvozni artikli.

6. Poljoprivreda predstavlja prioritetni sektor za ekonomiju Crne Gore, posebno za ruralno stanovništvo sjevernog regiona, gdje su mogućnosti za stvaranje alternativnih prihoda ograničene. Prema procjenama oko 70 odsto ukupnog prihoda stanovništva koje živi u ruralnim područjima ostvaruje se poljoprivrednim aktivnostima. Pored toga, mali poljoprivrednici i poljoprivredni proizvođači iz udaljenih, planinskih područja imaju slabu dostupnost regionalnim tržištima, što onemogućava njihove kapacitete za trgovinu poljoprivrednim proizvodima.
7. Sjeverni region je drastično siromašniji od ostatka zemlje, gdje je 40,8 odsto stanovništva izloženo riziku od siromaštva. Riziku od siromaštva u 2021. godini bio je izložen gotovo svaki treći stanovnik ruralnih područja (29,6 odsto). Poljoprivredni proizvođači su među najugroženijim grupama u pogledu izloženosti siromaštvu⁵. Oni se suočavaju sa višestrukim izazovima koji se odnose na imovinu koja je fragmentisana, neiskorišćeno zemljište i poljoprivredne objekte, nedostatak poljoprivredne mehanizacije ili zastarjelu mehanizaciju, nedovoljnu primjenu dobre poljoprivredne prakse, nedostak znanja i nedostatak pristupa finansijama (uključujući nemogućnost da se kvalifikuju za preferencijalne subvencije, poljoprivredne zajmove i kredite).
8. Korišćeno poljoprivredno zemljište u 2021. godini činilo je 18 odsto ukupne površine Crne Gore, od čega su livade i pašnjaci predstavljali 94,3 odsto, a oranice za biljnu proizvodnju 5,7 odsto.⁶ Visok stepen usitnjenosti poljoprivrednog zemljišta negativno utiče na efektivnost i konkurentnost proizvodnje. U 2016. godini ukupno 43.791 poljoprivrednih gazdinstava posjedovalo je 255.845 ha ukupno korišćenog poljoprivrednog zemljišta, dok je 58 odsto gazdinstava koristilo do 2 ha poljoprivrednog zemljišta⁷. Prekomjerna usitnjenost parcela i udaljenost i depopulacija sela su odlučujući faktori kada je riječ o nedovoljnom korišćenju kako privatnog tako i državnog poljoprivrednog zemljišta.
9. Stočarstvo je najznačajniji podsektor poljoprivrede u Crnoj Gori. Važan uslov za napredak stočarstva je postojanje strategije na nivou zemlje kojom su jasno propisane uloge i odgovornosti u stočarstvu ažuriranjem organizacionih struktura. Takođe jednako je važno uspostavljanje matičnih evidencija za najvažnije vrste, razvijanje odgajivačkih ciljeva i odgajivačkih programa, kao i uspostavljanje osnove za evidenciju performansi životinja. Poljoprivrednicima koji se bave stočarstvom potrebna je adekvatna podrška u poboljšanju uslova uzgoja, usvajanju adekvatnih tehnologija u higijeni i skladištenju mlijeka i poboljšanju ishrane stoke. Pored toga,

---

⁵ MONSTAT. 2021. *Anketa o prihodima i uslovima života*.

https://www.monstat.org/uploads/files/SILC/2021/RELEASE_Survey_on_Income_and_Living_Conditions_EU-SILC_2021.pdf

⁶ MONSTAT. 2022. *Proizvodnja usjeva*

[https://www.monstat.org/uploads/files/poljoprivreda/biljna/2021/Biljna%20proizvodnja%20u%202021.godini%20\(1\).pdf](https://www.monstat.org/uploads/files/poljoprivreda/biljna/2021/Biljna%20proizvodnja%20u%202021.godini%20(1).pdf)

⁷ MONSTAT. 2017. *Istraživanje o strukturi poljoprivrednih gazdinstava iz 2016. godine*

https://monstat.org/userfiles/file/fss/Saopštenje%20FSS-final%2029_12_2017%20eng.pdf

bolesti životinja, posebno zoonoze, mogu ometati dugoročnu konkurentnost i održivost sektora.

10. Jedan od identifikovanih prioriteta za razvoj održive poljoprivrede je organska proizvodnja. Interesovanje za organsku proizvodnju u Crnoj Gori stalno raste, ali je udio korišćenog poljoprivrednog zemljišta izdvojenog za organsku proizvodnju i dalje veoma nizak (1,87 odsto 2020. godine) i značajno zaostaje za prosjekom koji je zabilježen u Evropskoj uniji (9,1 odsto)⁸.
11. Kada je riječ o nedostacima u pogledu rodne ravnopravnosti, istraživanje o prihodima i životnim uslovima iz 2021. pokazalo je da žene imaju veći rizik od siromaštva od muškaraca. U 2016. godini, muškarci su činili 57,7 odsto ukupne radne snage na poljoprivrednim gazdinstvima. Starosna grupa sa najviše žena aktivno zaposlenih u poljoprivrednim gazdinstvima su starije od 65 godina, dok žene mlađe od 24 godine čine 36 odsto te radne snage u sektoru poljoprivrede⁹. Žene se često suočavaju sa većim ograničenjima u pristupu resursima, inputima, imovini i uslugama, što negativno utiče na njihovo usvajanje inovativnih praksi i tehnologija i njihovu sposobnost stvaranja prihoda. Razlike između mladih žena i muškaraca koje se bave poljoprivrednim djelatnostima ukazuju na rodna ograničenja koja se odnose na pristup zemljištu i finansijama i neplaćeni rad.
12. U Crnoj Gori tokom 2018–2020 nesigurnost hrane, umjereno ili u većoj mjeri, pogodila je 13,5 procenata stanovništva (FAOSTAT, 2021). Prevalencija gojaznosti (uključujući prevalenciju prekomjerne težine među djecom mlađom od 5 godina) je češća od prevalencije pothranjenosti. Crna Gora je u samom vrhu zemalja evropskog regiona kada je u pitanju gojaznost kod djece školskog uzrasta, a neophodne su hitne akcije javnog zdravlja kako bi se preokrenuo trend porasta broja djece sa prekomjernom tjelesnom težinom i gojaznošću.¹⁰
13. Privreda Crne Gore i životna sredina su neraskidivo povezani. Crna Gora nije članica Okvirne konvencije Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama (UNFCCC) i kao takva posebno je izložena i ranjiva na klimatske opasnosti, kao što su suše, poplave, šumski požari i toplotni talasi. Usvojen 2021. godine, povećani nacionalni utvrđeni doprinos Crne Gore, sa ciljem smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte od 35 procenata do 2030. godine, određen je pravcem ciljeva Evropskog zelenog dogovora o neutralnosti ugljenika. Crna Gora, je zemlja sa manjim emisijama koje čine samo 0,009 posto globalnih godišnjih emisija gasova sa efektom staklene bašte, ali se suočava sa rizicima od klimatskih promjena – pri čemu su sektori vodoprivrede, šumarstva i poljoprivrede najugroženiji¹¹. U Crnoj Gori, sektor poljoprivrede,

---

⁸ **Evropska komisija**. 2020. Površina organskih usjeva po metodama poljoprivredne proizvodnje i usjeva. U: Eurostat.

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ORG_CROPAR/default/table?lang=en

⁹ **MONSTAT**. 2017. Istraživanje o strukturi poljoprivrednih gazdinstava iz 2016. godine

https://monstat.org/userfiles/file/fss/Saopstenje%20FSS-final%2029_12_2017%20eng.pdf

¹⁰ **Ministarstvo zdravlja Crne Gore**. 2021. Program mjera za unapređenje stanja uhranjenosti i ishrane u Crnoj Gori sa Akcionim planom od 2021. do 2022. godine

<https://www.gov.me/dokumenta/58ce227f-3536-4d33-af5c-32e435ab7465>

¹¹ **Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore**. 2021. Procjena rizika od katastrofa Crne Gore.

<https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf>

šumarstva i drugog korišćenja zemljišta odgovoran je za oko 10 procenata ukupnih emisija gasova sa efektom staklene bašte u zemlji. U ukupnim emisijama iz poljoprivrede i korišćenja zemljišta, najveći udio dolazi od enteričke fermentacije i upravljanja stajnjakom. Podsektor šumarstva je značajan ponor ugljenika u Crnoj Gori, prvenstveno u odnosu na površine pokrivene šumom i drvnom masom, kao i štete uzrokovane požarima. Drugi najvažniji ponor ugljenika je proizvodnja drveta¹².

14. U Crnoj Gori sistemi za navodnjavanje pokrivaju 3 procenta ukupnog poljoprivrednog zemljišta¹³, što znači da je poljoprivreda u velikoj mjeri zavisi od padavina, za koje je projektovano smanjenje ukupne količine i učestalosti usljed klimatskih promjena. Prema procjeni rizika od katastrofa u Crnoj Gori iz 2021. godine¹⁴, glavni očekivani uticaji klimatskih promjena i ekstremnih događaja koji doprinose ranjivosti poljoprivrednog zemljišta su ubrzana erozija, smanjenje raspoložive površine zemljišta i smanjenje sadržaja organske materije u zemljištu. Najveće prirodne opasnosti kojima je Crna Gora izložena su česti šumski požari, jaka suša, obilne padavine ili snježne padavine, poplave, epidemije bolesti i štetočine i sl. Očekuje se da će se uticaji ovih pojava povećati zbog klimatskih promjena.
15. Šume predstavljaju jedan od najvažnijih prirodnih ekosistema i jednu od odrednica na kojima se zasniva održivi razvoj Crne Gore. Šume pokrivaju preko 60 odsto teritorije Crne Gore, što je svrstava među tri najšumovitije zemlje u Evropi¹⁵. Trenutno je oko 51 odsto šuma u vlasništvu države, ali ne postoji državno preduzeće za gazdovanje šumama. Takođe, ne postoji informacioni sistem za šumarstvo, a posljednja inventura šuma Crne Gore sproveden je 2010. godine. Ključni izazov kada je u pitanju sektor šumarstva je pitanje tačnosti podataka o inventuri šuma.
16. Morski resursi Crne Gore obuhvataju 293 km obale duž Jadranskog mora i pomorsku zonu koja se proteže do 12 nautičkih milja od obale. Raznovrsnost geoloških formacija, predjela, klime i zemljišta, kao i položaj Crne Gore na Balkanskom poluostrvu i Jadranskom moru, stvorili su uslove za visoku biološku raznovrsnost, čineći zemlju jednom od bioloških „vrućih tačaka“ evropskog i globalnog biodiverziteta. Sektor ribarstva u zemlji, koji je manjih razmjera i bez značajnog podsektora industrijskog ribolova, nije bio pošteđen efekata pandemije COVID-19, posebno kada je riječ o velikoj zavisnosti ovog sektora od spoljne trgovine, koja je bila otežana zbog zatvaranja granica. Kao takav, ovaj sektor sada fokusira svoje napore na obnovu otpornosti. Ovo su među ključnim faktorima odgovornim za gubitak biodiverziteta, uključujući ribarstvo.

---

¹² **Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Crne Gore.** 2021. *Treći dvogodišnji ažurirani izvještaj Crne Gore prema Konvenciji Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama* [treći-dvogodisnji-azurirani-izvjestaj-crne-gore-prema-konvenciji-ujedinjenih-nacija-o-klimatskim-promjenama-bez-rasprave \(2\).pdf](https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf)

¹³ **Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore.** 2015. *Drugo nacionalno saopštenje o klimatskim promjenama.* https://unfccc.int/sites/default/files/resource/mnenc2_eng.pdf

¹⁴ **Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore.** 2021. *Procjena rizika od katastrofa Crne Gore.* <https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf>

¹⁵ **FAO.** 2020. *Globalna procjena šumskih resursa 2020.* U: Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija. <https://fra-data.fao.org/assessments/fra/2020>

17. Potrebno je ojačati institucionalne kapacitete Crne Gore kako bi se odgovorilo na najhitnije izazove u sektoru poljoprivrede. Savjetodavne službe, kao specijalizovana agencija za pružanje stručnih usluga poljoprivrednicima i drugim relevantnim akterima u poljoprivredi, nisu u mogućnosti da se fokusiraju na primarne zadatke usljed nedostatka službenika i potpune usmjerenosti na sprovođenje nacionalnih mjera (Agrobudžet) kroz administrativne i terenske kontrole.
18. Crna Gora je napredovala u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, takođe i u sektoru poljoprivrede, otkako je započela zvanične pregovore o pristupanju 2012. godine. Prema Izvještaju Evropske komisije za 2022. godinu, Crna Gora je pozvana da se u narednom periodu fokusira na sljedeće oblasti: (1) korišćenje, u najvećoj mogućoj mjeri, preostalog budžeta u okviru IPARD II programa, traženje ponovnog pregovaranja o uslovima za već povjerene mjere u IPARD III (2021–2027) programu i rad na finalizaciji povjerenih mjera „Diverzifikacija gazdinstava i unapređenje poslovanja“ i „Tehnička pomoć“; (2) nastavak sprovođenja akcionog plana za usklađivanje sa pravnim tekovinama Evropske unije o poljoprivredi i ruralnom razvoju i usvajanje strategije za poljoprivredu i ruralni razvoj 2022–2028; (3) nastavak sprovođenja i ažuriranje revidirane strategije za usklađivanje i implementaciju pravnih tekovina Evropske unije; (4) dalje povećanje udjela prehrambenih objekata koji su u skladu sa standardima Evropske unije; (5) intenziviranje jačanja administrativnih kapaciteta i infrastrukture, posebno u pogledu kontrole bezbjednosti hrane, i sprovesti robustan nadzor nad bolestima i vakcinaciji, prema potrebi; (6) finalizacija izrade nove strategije za oblast ribarstva i akvakulture sa akcionim planom za usklađivanje sa pravnom tekovinom EU i njeno sprovođenje; (7) nastavak jačanja administrativnih kapaciteta i kapaciteta za prikupljanje podataka, naučno savjetovanje, inspekciju i kontrolu; i (8) nastavak sprovođenja višegodišnjeg plana za pridnene vrste u Jadranskom moru u sklopu Generalne komisije za ribarstvo Mediterana (GFCM)¹⁶.

3. FAO PODRŠKA

19. Agenda za održivi razvoj 2030 i Ciljevi održivog razvoja pozivaju na transformativne promjene, integrisane pristupe i rješenja za strukturne barijere održivom razvoju i prepoznaju fundamentalnu ulogu poljoprivrede u vezama među ljudima, planetom i prosperitetom.
20. Ostvarivanje Agende 2030 je zasnovano na konceptu bezbjednosti hrane, koji je neodvojiv od hitnosti da se iskorijeni ekstremno siromaštvo, da se pokrenu pitanja klimatskih izazova, da se izgradi otpornost zajednice, odgovorno upravlja prirodnim resursima i očuva i održivo upravlja biodiverzitetom. Ukratko, postizanje Agende 2030 poziva na fundamentalnu transformaciju naših poljoprivredno-prehrambenih sistema¹⁷ za bolji život za sve.

---

¹⁶ Evropska komisija. 2022. *Izvještaj o Crnoj Gori 2022*. Brisel, Evropska komisija. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>

¹⁷ Poljoprivredno-prehrambeni sistem podrazumijeva put hrane od poljoprivrednog gazdinstva do stola – uključujući i uzgajanje, ribolov, berbu, obradu, pakovanje, transport, distribuciju, trgovinu, kupovinu, pripremu, konzumaciju i

3.1. Strateški prioriteti zemlje u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja

Nacionalni prioriteti Crne Gore u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja zasnovani su na sljedećim politikama i strategijama:

21. **Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine** predstavlja dugoročnu razvojnu strategiju Crne Gore, kojom se definišu rješenja za održivo upravljanje sa četiri grupe nacionalnih resursa: ljudskim, društvenim, prirodnim i ekonomskim¹⁸. Zaštita životne sredine je jedan od ključnih prioriteta strategije.
22. U potpunosti usklađena sa relevantnim strateškim prioritetima utvrđenim u novom Instrumentu za pretpristupnu pomoć Evropske unije (IPA) i Programu ruralnog razvoja (IPARD) (2021–2027) za Crnu Goru, **Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja 2023-2028** ima za cilj upravljanje poljoprivrednim resursima na dugoročan i održiv način, fokusirajući se na jačanje bezbjednosti hrane u zemlji, unapređenje životnog standarda ruralnog stanovništva i ukupnog ruralnog razvoja, uz očuvanje tradicionalnih vrijednosti, te jačanje konkurentnosti proizvođača hrane. Zaštita životne sredine je prioritetni cilj strategije prema sljedećim strateškim pravcima:
  - A. povećanje otpornosti i konkurentnosti proizvodnje i prerade bezbjedne hrane;
  - B. obezbjeđivanje efikasnog upravljanja prirodnim resursima Crne Gore i ostvarivanje ciljeva Zelene agende;
  - C. podizanje kvaliteta života i obima ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima;
  - D. građenje mreže transfera znanja i primjene novih tehnologija u cilju povećanja bezbjednosti hrane, povećanja konkurentnosti i zaštite životne sredine;
  - E. efikasno i transparentno upravljanje poljoprivrednim i ruralnim razvojnim politikama.

Strategija razvoja pomorske privrede 2020–2030 reflektuje dugoročni strateški cilj Crne Gore

koji podrazumijeva održiv i inkluzivan ekonomski rast koji će doprinijeti smanjenju razvojnog jaza zemlje u odnosu na prosjek EU i povećanju kvaliteta života svih njenih građana.

---

odlaganje. Takođe obuhvata neprehrambene proizvode koji takođe predstavljaju sredstva za život i sve ljude, kao i aktivnosti, investicije i izbore koji igraju ulogu u dobijanju ovih prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda. U Ustavu FAO, izraz „poljoprivreda“ i njegovi derivati obuhvataju ribarstvo, morske proizvode, šumarstvo i primarne šumske proizvode.

¹⁸ **Ministarstvo održivog razvoja i turizma Crne Gore**. 2017. *Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine*.

<https://www.gov.me/en/article/174209--national-strategy-for-sustainable-development-by-2030-nssd>

3.2. Teorija promjene za prioritete okvira UNSDCF i strateški prioriteti

23. Okvir saradnje UN za održivi razvoj predviđa da će Crna Gora do 2027. godine biti zemlja sa smanjenim multidimenzionalnim i prihodovnim siromaštvom i ubrzanim napretkom ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji zasnovanoj na inovacijama, sa poboljšanim stanjem životne sredine i povećanim poštovanjem ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najugroženijih.
24. Okvir saradnje Ujedinjenih nacija postavlja osnovu za sistem Ujedinjenih nacija da podrži Crnu Goru u ostvarivanju svog punog potencijala reformi i otvaranju progresivnih puteva za postizanje održivog razvoja. UN okvir identifikuje tri strateška prioriteta usmjerena na rješavanje problema ugroženosti i siromaštva i doprinos postizanju ciljeva održivog razvoja u zemlji, odnosno:
  1. Inkluzivan ekonomski razvoj i održivost životne sredine;
  2. Razvoj ljudskog kapitala, smanjenje ranjivosti i socijalna inkluzija;
  3. Socijalna kohezija, upravljanje usmjereno na ljude, vladavina prava i ljudska prava.

25. Teorija promjene za prioritete okvira UNSDCF je koncipirana na sljedeći način:

Ukoliko postoji inkluzivni ekonomski razvoj i ekonomska transformacija koja slijedi nisko-karbonske i principe održive životne sredine; ukoliko postoji ulaganje u ljudski kapital sa inkluzivnim i rodno-odgovornim rezultatima zdravstvene zaštite, obrazovanja i socijalne i dječije zaštite, i ukoliko postoji društvena kohezija, upravljanje usmjereno na ljude uz poštovanje vladavine prava i ostvarivanje ljudskih prava tada će ova vizija biti ostvarena.

TADA, do 2027. godine, u Crnoj Gori je smanjeno višedimenzionalno i dohodovno siromaštvo i ubrzan napredak ka održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unaprijeđeno stanje životne sredine i povećan nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih.

26. Mandat FAO-a u oblasti poljoprivrede, ruralnog razvoja i sistema hrane i planirani programski rad za 2023-2027. će doprineti ukupnoj putanji teorije promjene iz UNSDCF-a ka „održivoj, resursno efikasnoj ekonomiji utemeljenoj na inovacijama, unaprijeđenim stanjem životne sredine uz povećani nivo poštovanja ljudskih prava, socijalne pravde i inkluzije najranjivijih”.

3.3. Prioriteti Programskog okvira za zemlju (CFP) i planirani razvojni rezultati

27. Rezultati CPF-a su vođeni Strateškim okvirom FAO-a za period 2022–2031, koji stavlja Agendu 2030. u središte korišćenjem ciljeva održivog razvoja (COR) i njihovih indikatora za promovisanje fokusa i praćenje napretka. Vođen objektivom COR 1 (Okončati siromaštvo), COR 2 (Okončati glad) i COR 10 (Smanjiti nejednakosti), FAO-ov doprinos transformaciji poljoprivredno-prehrambenih sistema obuhvata sve ciljeve održivog razvoja, organizovane prema četiri boljitka (težnje): bolja proizvodnja, bolja ishrana, bolja životna sredina i bolji

život¹⁹. Sav rad FAO-a na nivou zemlje zasniva se na programskim prioritetnim oblastima u okviru četiri boljitka da bi se iskoristila potrebna tehnička ekspertiza u kontekstu regionalnih prioriteta²⁰ definisanih na regionalnim konferencijama, kao i na osnovu ključnih strategija FAO-a u ovoj oblasti, posebno FAO-ove Strategije o klimatskim promjenama i FAO-ove Strategije za nauku i inovacije.

28. FAO će koristiti svoje tri regionalne inicijative (RI), koje pružaju programski okvir za konceptualizaciju i implementaciju programa u okviru CPF-a. Odgovor na izazove u pogledu bezbjednosti hrane i ishrane je ugrađen i uključen kao sveobuhvatno pitanje u okviru RI za Evropu i centralnu Aziju:

- RI-1: Osnaživanje malih poljoprivrednika, porodičnih farmi i mladih kroz inkluzivnu ruralnu transformaciju, digitalizaciju i inovacije;
- RI-2: Transformisanje prehrambenih sistema i olakšavanje pristupa tržištu i integracija;
- RI-3: Održivo upravljanje prirodnim resursima i očuvanje biodiverziteta u promjenljivoj klimi

29. FAO će doprinjeti implementaciji nacionalnih prioriteta u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, što se ogleda u sljedećim ishodima i rezultatima Okvira saradnje:

Ishod 1 Programskog okvira: Do 2027. godine svi ljudi, a naročito ranjive grupe, imaju koristi od unaprijeđenog upravljanja i stanja prirodnih resursa, kao i od sve inovativnijeg, konkurentnijeg, rodno odgovornijeg i inkluzivnijeg ekonomskog razvoja koji je niskokarbonski i otporan na klimatske promjene (UNSDCF Ishod 1).

30. U okviru ovog ishoda, FAO će doprinjeti promovisanju ravnopravnog pristupa resursima za ruralne zajednice, posebno one koje zavise od prirodnih resursa za život, istovremeno štiteći i obnavljajući ekosisteme. FAO će podržati održiv, inkluzivan i konkurentan privredni razvoj poljoprivredno-prehrambenog sektora, kroz održivo upravljanje prirodnim resursima (posebno, održivo upravljanje šumama) i promociju zelenih i klimatski otpornih poljoprivrednih praksi koje smanjuju uticaj privrede na životnu sredinu.

31. FAO će, u bliskoj saradnji sa MPŠV, raditi na povećanju institucionalnih i proizvodnih kapaciteta kako bi se povećala produktivnost u poljoprivredno-prehrambenom sektoru kroz digitalizaciju, znanje i inovacije, unapređujući održivost poljoprivrednih gazdinstava, osiguravajući dugoročnu sigurnost snabdijevanja hranom i poboljšanje akcija prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena. Posebna pažnja će biti posvećena povećanju konkurentnosti odabranih lanaca vrijednosti poljoprivredno-prehrambenog sektora, akvakulture, komercijalnog ribarstva i stočarstva. Ciljana podrška će biti pružena jačanju kapaciteta izvoznika u sektorima proizvodnje voća, povrća i vina za pristup novim tržištima. U Crnoj Gori, FAO podržava tradicionalne poljoprivredne proizvođače/prerađivače, neformalne mreže i lokalne brendove u plasiranju svojih proizvoda i agroturističkih usluga porodičnih farmi na tržište pod

---

¹⁹ Strateški okvir 2022-31 <https://www.fao.org/3/ne577en/ne577en.pdf> i Srednjoročni plan 2022-25 <https://www.fao.org/3/ne576en/ne576en.pdf>

²⁰ FAO. Lista regionalnih inicijativa (dostupno na [Regional Initiatives | FAO Regional Office for Europe and Central Asia | Food and Agriculture Organization of the United Nations](#))

jednim krovom. Kroz zajedničke programe sa drugim agencijama Ujedinjenih nacija, FAO može istražiti veze između poljoprivrede, ribarstva, akvakulture, turizma i životne sredine kako bi podržao održiv način života i diversifikaciju prihoda u ruralnim oblastima.

32. FAO će se fokusirati na rješavanje izazova u vezi sa zdravljem životinja i biljaka i jačanje nacionalnih kapaciteta za sprovođenje integrisanog nadzora nad zoonozama koje se prenose hranom, bolestima i rizicima životinjskog i biljnog porijekla.
33. Kao pravilo, podrška FAO-a se upravlja pristupom “ne izostaviti nikoga” što podrazumijeva da se rodni aspekti i mladi kao i smanjenje siromaštva uvijek stavlja u središte svih intervencija. Neposredni planovi FAO-a odnose se na oblasti ekonomskog osnaživanja žena, podržavajući seoske žene iz siromašnih opština sa ciljem uklanjanja nekih strukturnih barijera, kao što je ruralna digitalna podjela.

FAO će doprinjeti postizanju ovog ishoda kroz tri rezultata koji će biti pozicionirani u okviru najmanje jednog od sledećih poglavlja pravne tekovine EU: Poglavlje 11 - Poljoprivreda i Ruralni Razvoj, Poglavlje 12 - Bezbednost Hrane, Veterinarstvo i Fitosanitarni nadzor, Poglavlje 13 - Ribarstvo ili Poglavlje 27 - Životna Sredina i Klimatske Promjene:

Rezultat 1.1 Programskog okvira: Državna uprava i privatni sektor ojačali su kapacitete kroz inovacije, inkluzivne i rodno odgovorne politike i okvire politike fokusirane na povećanje poljoprivredne produktivnosti i konkurentnosti (Rezultat 1.1 UNSDCF-a).

34. FAO će nastaviti da podržava MPŠV i druge relevantne aktere u implementaciji nacionalne Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja u Crnoj Gori radi jačanja održivosti i konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora. S tim u vezi, FAO će se fokusirati na jačanje institucionalnih, tehničkih i upravljačkih kapaciteta Ministarstva za promovisanje dobre poljoprivredne prakse i standarda bezbednosti hrane, u bliskoj saradnji sa MPŠV (uključujući Direktorat za poljoprivredu, Direktorat za plaćanja, Direktorat za ruralni razvoj, Savjetodavne službe i Upravu za bezbednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove), Evropskom bankom za obnovu i razvoj (EBRD), lokalnim institucijama i poljoprivrednicima. Dalja podrška će biti proširena radi poboljšanja analitičkih kapaciteta MPŠV za sprovođenje ekonomskih analiza u vezi sa spoljnom trgovinom i mjerenjem uticaja poljoprivredne politike. Pod okriljem Decenije porodičnih poljoprivrednih gazdinstava Ujedinjenih nacija 2019–2028, kapaciteti nacionalnih aktera za integraciju pristupa razvoju zajednice u okvire nacionalne politike biće ojačani kroz regionalni rad FAO, čiji će Crna Gora biti dio.
35. FAO će odgovoriti na potvrđene potrebe zemlje koje proizilaze iz statusa Crne Gore kao zemlje kandidata za Evropsku uniju. FAO ima jedinstvenu ekspertizu u tehničkim oblastima koje se odnose na integraciju LEADER pristupa u okvire nacionalne politike i podršku uspostavljanju lokalnih akcionih grupa. Očekuje se da će ove planirane aktivnosti u vezi sa jačanjem nacionalnih kapaciteta u integrisanim teritorijalnim pristupima povećati spremnost zemlje za implementaciju IPARD-a Evropske unije.

36. Kroz regionalni rad na dijetetskim smjernicama zasnovanim na prehrambenim sistemima, FAO će raditi na jačanju analitičkih kapaciteta resornih ministarstava i javnih institucija. Sveobuhvatna, multisektorska analiza sistema ishrane obezbijediće osnovu za razvoj dijetetskih smjernica zasnovanih na prehrambenim sistemima i preporuka za politiku na više nivoa.
37. Pored toga, FAO može podržati učešće farmera i poljoprivrednih proizvođača u programima kvaliteta, kao što je geografska oznaka porijekla i proširiti podršku razvoju sektora organske proizvodnje. U tom cilju, FAO će podržati MPŠV u implementaciji standarda Evropske unije u oblasti organske proizvodnje.
38. FAO će raditi na jačanju kapaciteta poljoprivrednih savjetodavnih službi za mala poljoprivredna gazdinstva koja se bave stočarstvom. Fokus će takođe biti na poboljšanju proizvodne efikasnosti poljoprivrednih gazdinstva, uključujući poboljšanja u strategijama hranjenja, zdravlju životinja, uzgoju, upravljanju đubrivom i otpadom kroz škole u polju i promovisanje usvajanja digitalnih tehnologija u poljoprivredi. Pored toga, FAO može pomoći MPŠV u razvoju i implementaciji matične evidencije i uspostavljanju jasnog zakonskog okvira za upis rasnih životinja u matičnu evidenciju, uključujući formiranje odgajivačkog programa goveda, ovaca i koza.
39. FAO će razviti kapacitete službenika MPŠV za efikasnije i efektivnije upravljanje poljoprivrednim zemljištem u državnom vlasništvu. Radi unaređenja državne zemljišne politike i uspostavljanja nacionalnog programa komasacije zemljišta, FAO će takođe podržati MPŠV u poboljšanju strukture poljoprivrednih gazdinstava (odnosno, smanjenje fragmentacije zemljišta i povećanje veličine gazdinstava) kroz uvođenje komasacije zemljišta i razvoj tržišta zemljišta.
40. FAO će pružiti podršku u jačanju kapaciteta sektora ribarstva i akvakulture, kako sa administrativnog tako i sa stanovišta proizvođača, kroz regionalni rad u cilju promovisanja naučne i institucionalne saradnje među jadranskim zemljama (Albanija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Italija, Crna Gora i Slovenija), u skladu sa FAO Kodeksom ponašanja za odgovorno ribarstvo kako bi se razmotrili regionalni izazovi i obezbijedile socioekološke koristi, kao i stvaranju podsticajnog okruženja za sprovođenje obaveza koje proizilaze iz politika i koje se odnose na profitabilno i održivo ribarstvo i akvakulturu na Mediteranu.
41. FAO će nastojati da strateški i tehnički podrži MPŠV u očuvanju i promovisanju dinamičnog očuvanja sistema tradicionalnog poljoprivrednog nasljeđa. Konkretno, ova podrška će se fokusirati na oznaku globalno važnih sistema poljoprivrednog nasljeđa za katunski pastoralni sistem. Tačnije, biće osigurana tehnička pomoć za formulisanje definicije katuna i njihovo mapiranje u geoprostorne podatke kako bi se omogućilo njihovo uvođenje u sistem identifikacije zemljišnih parcela.
42. Uz doprinos FAO-a, ovaj rezultat će poboljšati liderstvo žena u zajednici i promovisati rodno odgovorna politička okruženja za ekonomsko osnaživanje žena u sektoru poljoprivrede.

43. Kroz ovaj rezultat, FAO će raditi na jačanju vještina i kapaciteta ključnih aktera u cilju poboljšanja društvenih izazova i na podsticanju i razmjeni znanja, inovacija i digitalizacije u poljoprivredi i ruralnim područjima.
44. **Resursi:** Ukupni resursi potrebni za implementaciju Rezultata 1.1 Programskog okvira zemlje iznose 1,19 miliona USD, od čega je dostupno 0,96 miliona USD, dok je potrebno mobilisati 0,23 miliona USD.

Rezultat 1.2 Programskog okvira: Strategije, politike, finansijski mehanizmi i kapaciteti razvijeni radi pripreme i reagovanja na socioekonomske, klimatske i zdravstvene rizike i prirodne opasnosti, kroz efikasne, inkluzivne i rodno odgovorne akcije mitigacije i adaptacije (Rezultat 1.2 UNSDCF-a).

45. U okviru ovog rezultata biće pružena podrška jačanju nacionalnih kapaciteta u smanjenju rizika od katastrofa i otpornosti, uključujući integrisano upravljanje sušama, spremnost na suše i prilagođavanje klimatskim promjenama u sektoru poljoprivrede kroz pružanje pravnih, političkih i tehničkih savjeta i specijalizovanih obuka za relevantne državne organe upravljanja i podršku u mobilizaciji finansiranja za klimu i životnu sredinu. Poseban fokus biće posvećen uspostavljanju nacionalne baze podataka o štetama i gubicima u cilju kreiranja statističke baze podataka, unapređenja metodologije za procjenu šteta i gubitaka i procjene potreba nakon katastrofe i podizanja nivoa svijesti o značaju osiguranja.
46. Pored toga, FAO će podržati Vladu Crne Gore i Nacionalno tijelo (NDA) za saradnju sa Zelenim klimatskim fondom (GCF) u reviziji aktivnosti Nacionalne strategije održivog razvoja u vezi sa klimatskim aspektima i pružiti podršku radu Sekretarijata Nacionalnog savjeta za održivi razvoj i radnim grupama ovog savjeta, uključujući i radnu grupu za prilagođavanje i ublažavanje klimatskih promjena. FAO će takođe podržati Vladu u reviziji i ispunjavanju svojih klimatskih prioriteta i obaveza u poljoprivrednim sektorima, što se ogleda u Nacionalnim utvrđenim doprinosima zemlje prema UNFCCC Pariskom sporazumu i drugim instrumentima i nacionalnim politikama, uključujući Nacionalni plan adaptacije na klimatske promjene.
47. FAO planira da podrži Vladu Crne Gore u njenom svojstvu potpisnice UNCCD-a u sprovođenju relevantnih odluka o suši i nacionalne planove za pripravnost na sušu, regionalno zagovaranje i izgradnju kapaciteta u okviru implementacije Inicijative o upravljanju sušama, istovremeno naglašavajući važnost holističkog, integrisanog pristupa smanjenju rizika od katastrofa i povećanju otpornosti zajednica na šokove i prirodne katastrofe.
48. **Resursi:** Ukupni resursi potrebni za implementaciju Rezultata 1.2 Programskog okvira zemlje iznose 0,676 miliona USD, od čega je dostupno 0,176 miliona USD, dok je potrebno mobilisati 0,5 miliona USD.

Rezultat 1.3 Programskog okvira: Politike, zakonodavni okviri, finansijski mehanizmi i institucionalni kapaciteti razvijeni radi zaštite, vrednovanja i održivog upravljanja infrastrukturom, kulturnim i prirodnim resursima koji su svima dostupni (Rezultat 1.3 UNSDCF-a).

49. FAO će podržati jačanje institucionalnih kapaciteta i kapaciteta farmera i mehanizama za održivo upravljanje prirodnim resursima, posebno u sektorima šumarstva i ribarstva. U bliskoj saradnji sa MPŠV, FAO će raditi na jačanju nacionalnih šumarskih politika i modela upravljanja šumama kako bi se riješila pitanja neregistrovane sječe šuma, šumskih požara i očuvanja biodiverziteta. Ovo obuhvata tehničku pomoć u implementaciji Strategije razvoja šumarstva 2023–2028, koja obuhvata podršku dizajna nacionalnog sistema za monitoring šuma i informacionog sistema šumarstva, poboljšanje planiranja gazdovanja šumama i sprovođenje mjera od javnog interesa u sektoru šumarstva (sa fokusom na očuvanje šumskih ekosistema od negativnih uticaja klimatskih promjena). Nacionalni akteri će takođe biti uključeni u aktivnosti regionalne saradnje i umrežavanja koje vodi FAO o održivom očuvanju biodiverziteta i održivom upravljanju šumama.
50. FAO će dalje podržati jačanje institucionalnih kapaciteta i kapaciteta ribara i mehanizama za održivo upravljanje ribarstvom. FAO će raditi na promovisanju implementacije ekosistemskog pristupa ribarstvu kako bi se počelo sa rješavanjem pitanja prepreka održivom upravljanju na Mediteranu – odnosno prekomjernim ribolovom; nezakonitim, neprijavljenim i neregulisanim ribolovom i destruktivnom ribolovnom praksom; ranjivosti priobalnih i malih ribarskih zajednica; i klimatskim promjenama, gubitkom i zagađenjem biodiverziteta, uključujući morski otpad i neautohtone vrste – sa posebnim fokusom na promovisanju plana Plave transformacije u Crnoj Gori.
51. **Resursi:** Ukupni resursi potrebni za implementaciju Rezultata 1 Programskog okvira za zemlju iznose 2,16 miliona USD, od čega je dostupno 1,43 miliona USD, dok je potrebno mobilisati 0,73 miliona USD.
52. Rizici u vezi sa implementacijom Rezultata 1 Programskog okvira za zemlju 1 su:
- politička nestabilnost;
  - minimalan napredak u sprovođenju potrebnih vladinih reformi ka procesu pristupanja Evropskoj uniji u skladu sa poglavljima 11–13 i 27. pravnih tekovina Evropske unije;
  - ograničeni kapaciteti javnog sektora u prikupljanju primarnih podataka;
  - pomijeranje prioriteta međunarodnih donatora sa razvoja regiona Zapadnog Balkana ka pružanju pomoći usljed ukrajinske krize;
  - niski podsticaji za primjenu naučenih dobrih praksi od strane savjetodavnih službi, institucionalnih korisnika i malih poljoprivrednika; i
  - udaljenost i nepristupačnost udaljenih seoskih zajednica u sjevernim planinskim predjelima zemlje.

53. Saradnja će se zasnivati na uspostavljenom partnerstvu sa vladinim agencijama na centralnom i lokalnom nivou – posebno MPŠV; Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma (MEPPU); poljoprivredne savjetodavne službe; druge institucionalne institucije; akademske zajednice i opštine – uz podršku i koordinaciju sa članovima tima Ujedinjenih nacija za rezultate grupe 1 i partnerskim agencijama Ujedinjenih nacija.
54. **Resursi:** Ukupni resursi potrebni za implementaciju Rezultata 1 Programskog okvira za zemlju iznose 2,16 miliona USD, od čega je dostupno 1,43 miliona USD, dok je potrebno mobilisati 0,73 miliona USD.

4. IMPLEMENTACIJA

4.1. Upravljanje i zajednički planovi rada

55. Kao član državnog tima Ujedinjenih nacija, FAO će biti uključen u upravljački okvir UNSDCF-a i tražiće aktivno učešće kolega i zainteresovanih strana iz FAO CPF-a, posebno MPŠV, u relevantnim mehanizmima upravljanja kao što su Zajednički upravni odbor i Radne grupe. Za efikasnu implementaciju UNSDCF-a, internu koordinaciju i koherentan pristup sistema Ujedinjenih nacija analizi, planiranju, implementaciji i monitoringu UNSDCF-a, osnovane su Radne grupe za svaku oblast strateškog prioriteta. FAO je integralni član Radne grupe 1 o inkluzivnom ekonomskom razvoju i ekološkoj održivosti. Radne grupe će biti prvenstveno odgovorne za pripremu i ažuriranje zajedničkih planova rada; monitoring, evaluaciju i planove učenja; i okvire finansiranja za postizanje rezultata UNSDCF-a. Radne grupe će izvještavati tim Ujedinjenih nacija o napretku svog rada. Programski okvir za zemlju (CPF) će se implementirati na nacionalnom nivou u bliskoj saradnji sa MPŠV.
56. Zajednički planovi rada su ključni instrument u implementaciji UNSDCF-a. UNSDCF će u Crnoj Gori postati operativan preko zajedničkih planova rada. Zajednički planovi rada će sveobuhvatno obuhvatiti ishode, rezultate, resurse, ciljeve i indikatore COR-a, kao i markere koji se odnose na rodne aspekte i ljudska prava. FAO i MPŠV će saradivati u okviru Radnih grupa Ujedinjenih nacija odgovornih za pripremu i reviziju zajedničkih planova rada o rezultatima i rezultatima relevantnim za CPF.

4.2. Partnerstva

57. FAO će graditi svoja postojeća partnerstva sa ključnim državnim akterima, uključujući ključna ministarstva u Vladi Crne Gore, kao što su Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Kabinet potpredsjednika Vlade za ekonomski sistem. FAO će uzeti u obzir istraživanje polja dalje saradnje sa podregionalnim organizacijama, kao što je Stalna radna grupa za regionalni ruralni razvoj (SWG RRD). FAO će takođe nastaviti graditi

partnerstva sa ključnim zainteresovanim stranama uključenim u koordinaciju ekonomskih sektora i investicija, kao što su Nacionalno tijelo (NDA) za saradnju sa Zelenim klimatskim fondom (GCF); Nacionalni savjet za održivi razvoj; Uprava za katastar i državnu imovinu; Uprava za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove; UNCCD, GCF i GEF fokusne tačke; Agencija za zaštitu životne sredine; i jedinice lokalne samouprave. Partnerstva sa privatnim sektorom (uključujući udruženja poljoprivrednika i organizacije proizvođača), lokalnim grupama za podršku, naučnim institucijama, akademskim krugovima i medijima će se koristiti za pružanje rješenja za sektorske izazove i za postizanje Agende za ciljeve održivog razvoja; neki od nedržavnih partnera odnose se na, ali nisu ograničeni na, Biotehnički fakultet Univerziteta Crne Gore, Regionalnu razvojnu agenciju i Eko fond.

58. FAO će takođe aktivno saradivati sa agencijama Ujedinjenih nacija koje doprinose Okviru saradnje Ujedinjenih nacija za održivi razvoj (UNSDCF) i njegovim zajedničkim ciljnim indikatorima za period 2023–2027 u pravcu postizanja ciljeva održivog razvoja u zemlji.
59. Ministarstvo poljoprivrede i šumarstva Turske pružiće podršku Crnoj Gori, zajedno sa drugim zemljama na Kavkazu, Centralnoj Aziji i Balkanu, u njihovim naporima da se bore protiv degradacije šuma i biodiverziteta u okviru Programa partnerstva u šumarstvu FAO-Turska.
60. Partnerstvo sa EBRD-om će se nastaviti kroz FAO Investicioni centar u skladu sa dugogodišnjim sporazumom o saradnji između FAO i EBRD, posebno u poljoprivredno-prehrambenom sektoru i jačanju kratkih lanaca lokalnih vrijednosti.

4.3. Izgledi za finansiranje i mogućnosti finansiranja

61. Ukupan iznos finansijskih sredstava potrebnih za implementaciju Programskog okvira za zemlju procjenjuje se na 2.162.531 USD, od čega je 1.430.031 USD dostupno kroz FAO Program tehničke saradnje (Technical Cooperation Programme - TCP), a 732.500 USD je potrebno da se mobilise preko razvojnih partnera.
62. Očekuje se da će sredstva biti mobilisana kroz spoljne doprinose resursnih partnera. FAO nastoji da proširi svoju saradnju sa Evropskom unijom kao ključnim resursnim partnerom, mobilisući sredstva iz IPA fonda Evropske unije u skladu sa višegodišnjim IPA programom, sa ciljem usklađivanja sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja zemlje sa standardima Evropske unije i olakšavanja pristupa finansiranju iz IPARD fondova. Resursni partneri FAO-a tokom perioda implementacije CPF-a za period 2023–2027 mogu uključivati Evropsku uniju, Fond za ubrzani razvoj Crne Gore, Zajednički fond za postizanje ciljeva održivog razvoja, Zeleni klimatski fond (GCF), Globalni fond za životnu sredinu (GEF) i Fond za prilagođavanje. Ostala partnerstva sa multilateralnim i bilateralnim donatorima će takođe biti istražena. Međunarodne finansijske institucije (MFI), kao što su Svetska banka, EBRD i KfV, takođe će se smatrati potencijalnim partnerima za mobilizaciju resursa.
63. U partnerstvu sa vladom i pod vođstvom rezidentnog koordinатора Ujedinjenih nacija, FAO će dalje istražiti potencijal za mobilizaciju resursa iz Zajedničkog fonda za postizanje ciljeva održivog razvoja, zajedno sa drugim agencijama Ujedinjenih nacija,

kako bi podržao implementaciju relevantnih prioriteta u okviru odgovarajućih prioritetnih oblasti ciljeva održivog razvoja.

64. Saradnja FAO i Vlade Crne Gore će se ogledati u zajedničkom obraćanju GCF-u kako bi se mobilisala neophodna podrška za jačanje otpornosti sektora poljoprivrede i šumarstva Crne Gore kroz ulaganja u adaptaciju i ublažavanje uticaja, i nastavila podrška izgradnje kapaciteta kroz ciljano finansiranje spremnosti GCF-a.

5. MONITORING, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA

65. FAO će aktivno učestvovati u relevantnim radnim grupama za strateške prioritete Okvira saradnje, kao i u grupama nacionalnog tima UN za monitoring, evaluaciju i učenje. Kao subjekat Ujedinjenih nacija koji doprinosi, FAO će pratiti i izvještavati o napretku ka rezultatima Okvira saradnje i pružati periodične ulazne informacije za koncipiranje strategije i izvještavanje kao dio zajedničke vježbe planiranja rada za cijeli nacionalni tim Ujedinjenih nacija, kao i za ažuriranje zajedničke Analize stanja u zemlji Ujedinjenih nacija za prilagođavanje programiranja. FAO će pratiti napredak ka postizanju CPF rezultata kao dio izvještavanja u korporativnim sistemima na godišnjem nivou. Uz podršku rezidentnog koordinатора Ujedinjenih nacija i grupe za monitoring, evaluaciju i učenje, FAO će koristiti onlajn platformu UN INFO za monitoring i izvještavanje o rezultatima koje FAO podnosi pojedinačno i zajedno sa drugim agencijama Ujedinjenih nacija. FAO bi koristio sopstvene alate za monitoring za prikupljanje podataka u vezi sa korisnicima za sve projektne aktivnosti, kao i za monitoring napretka indikatora logičkog okvira projekta. Ovi podaci monitoringa bi se koristili kao polazna osnova za dvogodišnji unos podataka u UN INFO sistem. FAO može učestvovati u evaluaciji zajedničkog okvira saradnje po potrebi i u konsultaciji sa Kancelarijom za evaluaciju. Evaluacije programa u zemlji se realizuju po potrebi i u konsultaciji sa Kancelarijom za evaluaciju i Regionalnom kancelarijom FAO za Evropu i Centralnu Aziju.
66. MPŠV će biti vodeći saradnik za cjelokupnu koordinaciju implementacije FAO CPF-a, dok će Regionalna kancelarija FAO-a za Evropu i Centralnu Aziju voditi i biti odgovorna za implementaciju i praćenje CPF-a.
67. U svim intervencijama i prioritetnim oblastima FAO-a, rodna ravnopravnost će biti obrađena kao jedna od sveobuhvatnih tema. Stoga će FAO programiranje biti vođeno FAO politikom o rodnoj ravnopravnosti 2020–2030, FAO okvirom za upravljanje životnom sredinom i društvom (Framework for Environmental and Social Management-FESM) i smjernicama o rodnoj ravnopravnosti i pristupu zasnovanom na ljudskim pravima.

U ime:

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Crne Gore

Ime: Vladimir Joković

Pozicija:	Ministar
-----------	----------

Datum:

Organizacija Ujedinjenih nacija za hranu i poljoprivredu
--

Ime:	Nabil Gangi
------	-------------

Pozicija:	Predstavnik FAO-a u Crnoj Gori
-----------	--------------------------------

Datum:

ANEKS 1. MATRICA REZULTATA I RESURSA PROGRAMSKOG OKVIRA ZEMLJE

Smatra se privremenim do konačnog obrasca okvira rezultata UN INFO

Nacionalni razvojni prioritet: Strategija poljoprivrede i ruralnih područja Crne Gore za 2023-2028. godinu obuhvata sljedeće strateške prioritete:

A. Povećanje otpornosti i konkurentnosti proizvodnje i prerade bezbjedne hrane
 B. Obezbijediti efikasno upravljanje prirodnim resursima Crne Gore i ostvariti ciljeve Zelene agende
 C. Podizanje kvaliteta života i obima ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima
 D. Izgraditi mrežu transfera znanja i primjene novih tehnologija u cilju povećanja bezbjednosti hrane, povećanja konkurentnosti i zaštite životne sredine
 E. Efikasno i transparentno upravljanje poljoprivrednim i ruralnim razvojnim politikama

Nacionalni ciljevi i zadaci održivog razvoja:: 2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.b; 2.c; 5.1; 5.a; 8.3; 8.5; 8.6; 9.3; 12.2; 12.8; 13.1; 14.2; 15.1; 15.2; 15.4; 15.9; 17.12; 17.14

Strateški prioritet UNSDCF-a: Inkluzivni ekonomski razvoj i održivost životne sredine

Rezultat	Indikatori uspješnosti (raščlanjeni podaci)	Polazno stanje (godina)	Ciljna vrijednost (UNSDCF)	Sredstva verifikacije	Ukupni potrebni resursi (USD)	Dostupni resursi (godišnji)	
						Redovni budžet	Dodatna budžetska sredstva
Ishod 1 UNSDCF -a: Do 2027. godine svi ljudi, a naročito ranjive grupe, imaju koristi od unaprijeđenog upravljanja i stanja prirodnih resursa, kao i od sve inovativnijeg, konkurentnijeg, rodno odgovornijeg i inkluzivnijeg ekonomskog razvoja koji je niskokarbonski i otporan na klimatske promjene.	Emisije gasova sa efektom staklene bašte (GHG): Ukupno GHG	3,623 (2019)	3,597	Vlada			
	emisije izražene kao Gg CO2ek	0 (2021)	80,000	Vlada			
	Područja pod poboljšanim upravljanjem u korist biodiverziteta, u ha						
	Stopa zaposlenosti: Ukupno,	Ukupno: 43.8% (15+), Muškarci: 50 %	Ukupno: >48%, Muškarci: >55%		Anketa o radnoj snazi (ARS) Monstat		
Muškarci, Žene,	Žene: 37.9 % mladi: 19.8% (2020)	Žene: >45% mladi: >27%					
mladi (15-24)							

Rezultat 1.1 UNSDCF-a Rast privatnog sektora, ekonomska transformacija i dostojanstvena radna mjesta generisana kroz inovacije, unaprijeđene institucionalne kapacitete i inkluzivne i rodno odgovorne politike, u svrhu unapređenja produktivnosti i konkurentnosti.	Broj politika razvijenih ili poboljšanih u korist mikro, malih i srednjih preduzeća (MMSP) sa doprinosom poslovnog sektora, i objavljenih ili sprovedenih, uz podršku UN Broj rodno odgovornih politika koje promovišu održiv i inkluzivan ekonomski rast, produktivno zapošljavanje i dostojanstven rad, zasnovanih na međunarodnim normama i standardima ljudskih prava, usvojenih uz podršku UN		0 (razvijena) (2023)	3 (razvijena) (2024)	Projektni dokumenti i izvještaji Agencije UN						
			0 (poboljšana) (2023)	1 (poboljšana) (2024)							
			0 (2023)	1 (2023)							
Rezultat 1.1 CPF-a. Državna uprava i privatni sektor ojačali su kapacitete kroz inovacije, inkluzivne i rodno odgovorne politike i okvire politike fokusirane na povećanje poljoprivredne produktivnosti i konkurentnosti	Geografski fokus	Vremenski raspored		Ciljevi održivog razvoja	PPA	RI	Implementacioni partneri	Ukupni potrebni resursi (USD) godišnje	Dostupni resursi (godišnji)		
		Poč.	Kraj						Reg. Prog. (TCP)	Dodatna budžetska sredstva	
	Nacionalni, lokalni	2023	2027	2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.b; 2.c; 5.1; 5.a; 8.3; 8.5; 8.6; 9.3; 12.2; 12.8; 14.2; 15.4; 15.9; 17.12; 17.14	BN1; BN2; BN3; BN5; BL2; BL5; BP1; BP2; BP4; BP5	RI1; RI-2	MPŠV, Akademija, NVO, JLS, lokalne opštine	1 196 180	Ukupno	963 680	
								333 680	God 1	333 680	
								428 750	God 2	262 500	166 250
								263 500	God 3	197 500	66 250
								85 000	God 4	85 000	
85 000	God 5	85 000									
Rezultat 1.2 UNSDCF-a Strategije, politike, finansijski mehanizmi i kapaciteti razvijeni radi pripreme i reagovanja na socioekonomske, klimatske i zdravstvene rizike i prirodne opasnosti, kroz efikasne,	Broj preporučenih mjera za ublažavanje i prilagođavanje i uspostavljeni mehanizmi finansiranja za poboljšanje ključnih sektorskih politika		18 (mjera za ublažavanje) (2022)	18 (mjera za ublažavanje) (2024)	Projektni dokumenti i izvještaji Agencije UN						
			0 (mjera za prilagođavanje) (2022)	15 (mjera za prilagođavanje) (2024)							

inkluzivne i rodno odgovorne akcije mitigacije i adaptacije.											
Rezultat 1.2 CPF-a.	Geografski fokus	Vremenski raspored		Ciljevi održivog razvoja	PPA	RI	Implementacioni partneri	Ukupni potrebni resursi (USD) godišnje	Dostupni resursi (godišnji)		
		Poč.	Kraj							Reg. Prog. (TCP)	Dodatna budžetska sredstva
Strategije, politike, finansijski mehanizmi i kapaciteti razvijeni radi pripreme i reagovanja na klimatske i zdravstvene rizike i prirodne opasnosti, kroz efikasne, inkluzivne i rodno odgovorne akcije mitigacije i adaptacije.	Nacionalni	2023	2027	13.1; 13.2; 15.3	BE1	RI-2; RI-3	MPŠV, MESPU	676 351	Ukupno	176 351	500 000
								6 351	God 1	6 351	
									God 2		
									God 3		
								285 000	God 4	85 000	200 000
								385 000	God 5	85 000	300 000
Rezultat 1.3 UNSDCF-a Politike, zakonodavni okviri, finansijski mehanizmi i institucionalni kapaciteti razvijeni radi zaštite, vrednovanja i održivog upravljanja infrastrukturom, kulturnim i prirodnim resursima koji su svima dostupni.	Broj instrumenata nacionalne politike (uključujući planove, strategije, zakone, partnerstva) čiji je cilj da podrže prelazak na održivu potrošnju i proizvodnju, razvijenih uz podršku UN	0 (planova) (2023)	0 (legislativa) (2023)	1 (plan) (2024)	4 (legislative) (2024)	15 (2024)	Projektne dokumenti i izvještaji Agencije UN				
Broj programa obuke specifičnih za sektor o upravljanju prirodnim resursima (uključujući prilagođavanje klimatskim promjenama, očuvanje biodiverziteta, upravljanje hemikalijama, obnovljive izvore energije, upravljanje rizikom od katastrofa (DRM) i spremnost za reagovanje u vanrednim situacijama), koji su dostupni uz podršku UN	1 (2023)	1 (inovativni) (2021)	3 (inovativna) (2024)	1 (zeleni) (2021)	2 (zelena) (2024)						
											Broj inovativnih i zelenih finansijskih mehanizama dostupnih na nacionalnom/podnacionalnom nivou

Rezultat 1.3 CPF-a. Politike, zakonodavni okviri, finansijski mehanizmi i institucionalni kapaciteti i kapaciteti poljoprivrednika razvijeni radi zaštite, vrednovanja i održivog upravljanja prirodnim resursima koji su svima dostupni.	Geografski fokus	Vremenski raspored		Ciljevi održivog razvoja	PPA	RI	Implementacio ni partneri	Ukupni potrebni resursi (USD) godišnje	Dostupni resursi (godišnji)		
		Poč.	Kraj							Reg. Prog. (TCP)	Dodatna budžetska sredstva
Nacionalni, lokalni	2023	2027	12.2; 14.2; 14.4; 15.1; 15.2	BE3; BP2	RI-1; RI-3	MPŠV, lokalne opštine	290 000	Ukupn o	290 000		
							30 000	God 1	30 000		
							182 500	God 2	182 500		
							77 500	God 3	77 500		
								God 4			
								God 5			

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

COUNTRY PROGRAMMING FRAMEWORK FOR MONTENEGRO

2023 – 2027

6. INTRODUCTION

1. The Montenegro Country Programming Framework (CPF) 2023–2027 sets out the priority areas to guide the partnership between the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO) and the Government of Montenegro, leveraging international best practices, global standards and demand-driven national and regional expertise in the agrifood and related sectors.
2. This CPF is derived from Montenegro’s United Nations Sustainable Development Cooperation Framework (UNSDCF) 2023–2027, signed in July 2022. The strategic document has been developed in close consultation with the Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management (MAFWM) and through consultations with the Directorate for Food Safety, Veterinary and Phytosanitary Affairs; the Ministry of Ecology, Spatial Planning and Urbanism; country focal points from the United Nations Convention to Combat Desertification (UNCCD), Green Climate Fund (GCF) and Global Environment Facility (GEF); the Institute for Hydrometeorology and Seismology of Montenegro; and the Biotechnical Faculty of the University of Montenegro.
3. The agreed-upon priorities reflect areas in which FAO can add the greatest value – in line with its mandate, presence and delivery capacity – in close collaboration and synergy with other United Nations agencies and development actors. Building on the FAO Strategic Framework 2022–2031, the CPF will support the implementation of the 2030 Agenda for Sustainable Development and its Sustainable Development Goals (SDGs) in Montenegro, taking into consideration the 2030 Agenda’s leave no one behind (LNOB) principle.

7. COUNTRY CONTEXT ANALYSIS

4. Montenegro is the second smallest country in the Western Balkans region, with a total area of 13 812 square kilometres and with 32 percent of the population residing in rural areas.²¹ Agriculture represents an important sector in the national economy of Montenegro, contributing 6.5 percent to the national gross domestic product (primary products and processed products)²² and employing about 6.4 percent of the active labour force.²³
5. Montenegro is highly dependent on food imports, and agricultural exports are focused on a few products. In 2021, the value of imported agricultural products was EUR 568.3 million, constituting 23 percent of total imports. Meanwhile, the value of agricultural product exports in 2021 was EUR 57.6 million, constituting 13 percent of total exports.²⁴ The country’s foreign trade was largest with Central European Free Trade Agreement (CEFTA) signatories and with the European Union. Montenegro’s

---

²¹ **World Bank.** 2023. World Bank Open Data. In: *The World Bank*. [cited 19 June 2023]. <https://data.worldbank.org/>

²² **MONSTAT.** 2022. *GDP in 2021*.

https://www.monstat.org/uploads/files/BDP/2021/Godisnji%20BDP%202021_crn.pdf

²³ **MONSTAT.** 2022. *Labour force survey 2021*.

https://monstat.org/uploads/files/ARS/2021/2021/ARS%20saopstenje_2021.pdf

²⁴ **MONSTAT.** 2022. *Foreign trade January–December 2021*.

<https://monstat.org/uploads/files/spoljna%20trgovina/2021/Spoljnotrgovinska%20robna%20razmjena%20januar-decembar%202021.%20godine.pdf>

most important bilateral partner is Serbia, in terms of both exports and imports. The prevailing import products are meat and meat products, cereal-based products, carbonated soft drinks, and milk and dairy products. Wine and meat products are the most dominant export items.

6. Agriculture forms a priority sector for Montenegro's economy, especially for the rural population of the northern region, where opportunities to generate alternative incomes are limited. It is estimated that about 70 percent of the total income of the population living in rural areas is generated through agricultural activities. Furthermore, smallholder farmers and agricultural producers from remote, mountainous areas have low accessibility to regional markets, inhibiting their capacities for trade in agricultural products.
7. The northern region is drastically poorer than the rest of the country, with 40.8 percent of the population exposed to the risk of poverty. Almost every third inhabitant of rural areas (29.6 percent) was exposed to the risk of poverty in 2021. Agricultural producers are among the most vulnerable groups in terms of poverty exposure.²⁵ They face multiple challenges linked to fragmented property, unused land and agricultural facilities, a lack of or obsolescence of agricultural mechanization, the insufficient application of good agricultural practices, a lack of knowledge, and a lack of access to finance (including an inability to qualify for preferential subsidies, agricultural loans and credits).
8. The utilized agricultural land in 2021 comprised 18 percent of the total area of Montenegro, out of which meadows and pastures represented 94.3 percent and arable land for plant production 5.7 percent.²⁶ The high degree of fragmentation of agricultural land has a negative impact on production effectiveness and competitiveness. In 2016, a total of 43 791 agricultural holdings possessed 255 845 ha of total utilized agricultural land, while 58 percent of farms used up to 2 ha of agricultural land each.²⁷ Excessive land fragmentation and the remoteness and depopulation of villages are determining factors behind the underutilization of both private and state-owned agricultural land.
9. Livestock breeding is the most important agriculture subsector in Montenegro. An important condition for the progress of livestock breeding entails the availability of a country-level strategy that clearly prescribes the roles and responsibilities in cattle breeding by updating the organizational structures. In parallel, establishing herd books for the most important breeds, developing breeding goals and breeding programmes, and establishing the basis of animal performance recording is equally important. Farmers require adequate support in improving farming conditions, adopting adequate technologies in milk hygiene and storage, and improving the

---

²⁵ MONSTAT. 2021. *Survey on income and living conditions*.

https://www.monstat.org/uploads/files/SILC/2021/RELEASE_Survey_on_Income_and_Living_Conditions_EU-SILC_2021.pdf

²⁶ MONSTAT. 2022. *Crop production*.

[https://www.monstat.org/uploads/files/poljoprivreda/biljna/2021/Biljna%20proizvodnja%20u%202021.godini%20\(1\).pdf](https://www.monstat.org/uploads/files/poljoprivreda/biljna/2021/Biljna%20proizvodnja%20u%202021.godini%20(1).pdf)

²⁷ MONSTAT. 2017. *Farm structure survey in 2016*. https://monstat.org/userfiles/file/fss/Saopstenje%20FSS-final%2029_12_2017%20eng.pdf

feeding of livestock. Furthermore, animal diseases, especially zoonotic ones, can hamper the sector's long-term competitiveness and sustainability.

10. One of the identified priorities for the development of sustainable agriculture is organic production. Interest in organic production in Montenegro is constantly growing, but the proportion of used agricultural land set aside for organic production is still very low (1.87 percent in 2020) and lags significantly behind the European Union average (9.1 percent)²⁸
11. Regarding the gender gap, the 2021 Survey of Income and Living Conditions showed that women have a higher risk than men of being in poverty. In 2016, men accounted for 57.7 percent of total farm labour. The age group with the most women actively employed in agricultural holdings is those over 65 years of age, while women under 24 years of age constitute 36 percent of that labour force in the agriculture sector.²⁹ Women often face greater constraints in accessing resources, inputs, assets and services, which negatively affects their adoption of innovative practices and technologies and their ability to generate income. The differences between young women and men involved in agriculture point to gender constraints in accessing land and finance and in unpaid labour.
12. In Montenegro, 13.5 percent of the population suffered from moderate or severe food insecurity during 2018–2020 (FAOSTAT, 2021). The prevalence of obesity (including the prevalence of overweight among children under 5 years of age) is more common than the prevalence of undernourishment. Montenegro is at the very top of the countries of the European region when it comes to obesity in schoolchildren, and urgent public health actions are necessary to reverse the trend of the increasing number of children with excessive body weight and obesity.³⁰
13. Montenegro's economy and the environment are inextricably linked. Being a non-Annex 1 party to the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC), Montenegro is particularly exposed and vulnerable to climate hazards, such as droughts, floods, forest fires and heatwaves. Adopted in 2021, Montenegro's enhanced nationally determined contribution, with a target of a decrease in greenhouse gas emissions of 35 percent by 2030, is determined by the direction of the European Union Green Deal's goals for carbon neutrality. Montenegro, as a small emitter that contributes just 0.009 percent of global annual greenhouse gas emissions, approximately, but it is threatened by climate change risks – with water, forestry and agriculture being the most at-risk sectors.³¹ In Montenegro, the Agriculture, Forestry and Other Land Use (AFOLU) sector is responsible for about 10 percent of total greenhouse gas emissions in the country. In the total emissions from agriculture and land use, the largest share comes from enteric fermentation and manure management. The forestry subsector is an important carbon sink in

---

²⁸ **European Commission.** 2020. Organic crop area by agricultural production methods and crops. In: *Eurostat*. https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ORG_CROPAR/default/table?lang=en

²⁹ **MONSTAT.** 2017. *Farm structure survey in 2016*. https://monstat.org/userfiles/file/fss/Saopstenje%20FSS-final%2029_12_2017%20eng.pdf

³⁰ **Montenegro Ministry of Health.** 2021. *Programme for improving nutrition in Montenegro with corresponding action plans from 2021–2022*. <https://www.gov.me/dokumenta/58ce227f-3536-4d33-af5c-32e435ab7465>

³¹ **Montenegro Ministry of the Interior.** 2021. *Disaster risk assessment of Montenegro*. <https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf>

Montenegro, in relation primarily to the areas covered by forest and wood mass as well as damage caused by fires. The second most important carbon sink is from wood production.³²

14. In Montenegro, irrigation systems cover 3 percent of overall agricultural land,³³ which means that agriculture is extremely dependent on precipitation, which is projected to decrease in terms of total amount and frequency due to climate change. According to a 2021 disaster risk assessment in Montenegro,³⁴ the main expected impacts of climate change and extreme events that contribute to the vulnerability of agricultural land are accelerated erosion, reduction of available land area and reduction of organic matter content in the soil. The major natural hazards to which Montenegro is exposed include frequent forest fires, strong drought, heavy rainfall or snowfall, floods, pest and disease outbreaks, etc. The impacts of these are expected to increase due to climate change.
15. Forests represent one of the most important natural ecosystems and one of the determinants on which the sustainable development of Montenegro is based. Forests cover over 60 percent of the territory of Montenegro, which ranks it among the three most forested countries in Europe.³⁵ Currently, about 51 percent of forests are owned by the state, but there is no state enterprise for forest management. Furthermore, there is no forestry information system, and the last forest inventory of Montenegro was made in 2010. The key challenge when it comes to the forestry sector concerns the question of the accuracy of forest inventory data.
16. Montenegro's marine resources include 293 km of coastline along the Adriatic Sea and a maritime zone extending up to 12 nautical miles offshore. The diversity of geological formations, landscapes, climate and soils, as well as the position of Montenegro on the Balkan Peninsula and Adriatic Sea, have created conditions for high biological diversity, making the country one of the biological "hot spots" of European and global biodiversity. The country's fisheries sector, which is small and without a sizable industrial fishing subsector, was not spared the effects of the COVID-19 pandemic, particularly in light of its high reliance on foreign trade, which was impeded due to border closures. As such, it is now focusing efforts towards rebuilding the sector's resilience. These are among the key factors responsible for biodiversity loss, including fisheries.
17. Montenegro's institutional capacities need to be enhanced in order to address the most pressing challenges in the agriculture sector. The Extension Service, as a specialized agency for providing professional services to farmers and other relevant stakeholders in agriculture, is unable to focus on primary tasks, as it is understaffed and fully occupied with implementing national measures (Agrobudget) through

---

³² **Montenegro Ministry of Ecology, Spatial Planning and Urbanism.** 2021. *Montenegro's Third Biennial Update Report to the UNFCCC*. [trci-dvogodisnji-azurirani-izvjestaj-crne-gore-prema-konvenciji-ujedinjenih-nacija-o-klimatskim-promjenama-bez-rasprave \(2\).pdf](https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf)

³³ **Montenegro Ministry of Sustainable Development and Tourism.** 2015. *The Second National Communication on Climate Change*. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/mnenc2_eng.pdf

³⁴ **Montenegro Ministry of the Interior.** 2021. *Disaster risk assessment of Montenegro*.

<https://media.gov.me/media/gov/2021/mup/nacionalna-procjena-rizika-elektronska-publikacija.pdf>

³⁵ **FAO.** 2020. *Global Forest Resources Assessment 2020*. In: *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. <https://fra-data.fao.org/assessments/fra/2020>

administrative and field controls. In addition to the lack of staff, the aging and lack of educational attainment of Extension Service employees are issues of concern and have a direct impact on their ability to service the needs of farmers effectively.

18. Montenegro has advanced in the European Union accession process, also in the agriculture sector, since the country started its official accession negotiations in 2012. According to the 2022 European Commission Opinion Report, in the coming period, Montenegro is invited to focus on the following areas: (1) use, to the best possible extent, the remaining budget under the IPARD II programme, seek a rollover entrustment for the already entrusted measures to the IPARD III (2021–2027) programme, and work on completing the entrustment of the measures “Farm diversification and business development” and “Technical assistance”; (2) continue to implement the action plan for alignment with the European Union acquis on agriculture and rural development and adopt the strategy for agriculture and rural development 2022–2028; (3) continue to implement and update the revised strategy for aligning with and implementing the European Union acquis; (4) further increase the share of food establishments compliant with European Union standards; (5) step up the strengthening of administrative capacity and infrastructures, in particular on food safety controls, and implement robust disease surveillance and vaccination, as applicable; (6) finalize work in the preparation of the new fisheries and aquaculture strategy with the action plan on aligning with and enforcing the European Union acquis; (7) continue to strengthen administrative, data collection, scientific advice, inspection and control capacities; and (8) continue, within the General Fisheries Commission for Mediterranean, the implementation of the multiannual plan for demersal species in the Adriatic.³⁶

8. FAO SUPPORT

19. The 2030 Agenda for Sustainable Development and the SDGs call for transformative shifts, integrated approaches and solutions to structural barriers to sustainable development and recognize the fundamental role played by sustainable agriculture in the connections among people, planet and prosperity.
20. Achieving the 2030 Agenda is underpinned by the concept of food security, which is inseparable from the urgency to eradicate extreme poverty, tackle climate challenges, build community resilience, responsibly manage natural resources and conserve and sustainably manage biodiversity. In short, achieving the 2030 Agenda calls for fundamental transformation of our agrifood systems³⁷ for a better life for all.

---

³⁶ **European Commission.** 2022. *Montenegro 2022 Report*. Brussels, European Commission. <https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>

³⁷ The agrifood system covers the journey of food from farm to table – including when it is grown, fished, harvested, processed, packaged, transported, distributed, traded, bought, prepared, eaten and disposed of. It also encompasses non-food products that also constitute livelihoods and all of the people as well as the activities, investments and choices that play a part in getting us these food and agricultural products. In the FAO Constitution, the term “agriculture” and its derivatives include fisheries, marine products, forestry and primary forestry products.

3.1. Strategic priorities of the country in the field of agriculture and rural development

Montenegro's national priorities in the agrifood and rural development sector are underpinned in the following policies and strategies:

21. **The National Strategy for Sustainable Development until 2030** represents a long-term development strategy for Montenegro, outlining solutions for the sustainable management of four types of national resources: human, social, natural and economic.³⁸ Environmental protection is one of the key priorities of the strategy.
22. In full alignment with the relevant strategic priorities set out in the new European Union Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) and Rural Development Programme (IPARD) (2021–2027) for Montenegro, the **Strategy of Agriculture and Rural Areas for 2023–2028** aims to have a sustainable and long-term effect on the management of agricultural resources, focusing on enhancing the country's food security, improving living standards in rural areas, preserving traditional values and strengthening the competitiveness of food producers. Environmental protection is a priority objective of the strategy under the following strategic directions:
  - F. increase the resilience and competitiveness of healthy food production and processing;
  - G. ensure the efficient management of natural resources of Montenegro and reach Green Deal goals;
  - H. increase the quality of life and the scope of economic activities in rural areas;
  - I. build a network for the transfer of knowledge and application of new technologies to increase food safety, competitiveness and environment protection; and
  - J. ensure the efficient and transparent management of agricultural and rural development policy.

The Strategy for Development of Maritime Economy 2020–2030 reflects the long-term strategic goal of Montenegro for sustainable and inclusive economic growth that will contribute to the reduction of the development gap between Montenegro and the European Union average and ensure a higher quality of life for all its citizens.

3.2. UNSDCF Theory of Change and Strategic Priorities

23. The UNSDCF envisages Montenegro, by 2027, as a country with reduced multidimensional and income poverty and accelerated progress towards a sustainable, resource-efficient and innovation-based economy, with an improved state of the environment and increased respect for human rights, social justice and inclusion of the most vulnerable.
24. The United Nations Cooperation Framework sets the ground for the United Nations System to support Montenegro in unlocking the full potential of reforms and opening progressive pathways for achieving sustainable development. It identifies three strategic priorities

---

³⁸ **Montenegro Ministry of Sustainable Development and Tourism**. 2017. *National Strategy for Sustainable Development until 2030*. <https://www.gov.me/en/article/174209--national-strategy-for-sustainable-development-by-2030-nssd>

focused on addressing vulnerability and poverty and contributing to the country's achievement of the SDGs:

4. inclusive economic development and environmental sustainability;
5. human capital development, reduced vulnerability, and social inclusion; and
6. social cohesion, people-centred governance, rule of law and human rights.

25. The UNSDCF Theory of Change (ToC) is conceptualized as follows:

IF there is inclusive economic development and economic transformation following the low carbon path and environmental sustainability; if there is investment in human capital with inclusive and gender-responsive outcomes on healthcare, education and social and child protection; and if there is social cohesion, people-centred governance with respect for rule of law and the realization of human rights,

THEN, by 2027, Montenegro will have reduced multidimensional and income poverty and accelerated progress towards a sustainable, resource-efficient and innovation-based economy, with an improved state of the environment and increased respect for human rights, social justice and inclusion of the most vulnerable.

26. FAO's mandate in agriculture, rural development and food systems and planned programmatic work for 2023-2027 will contribute to the overall UNSDCF's ToC trajectory towards "sustainable, resource-efficient and innovation-based economy, with an improved state of the environment and increased respect for human rights, social justice and inclusion of the most vulnerable".

8.3. CPF priorities and intended development results

27. The CPF results are guided by FAO's Strategic Framework for 2022–2031, which places the 2030 Agenda at its centre by using the SDGs and their indicators to promote focus and track progress. Guided by the lens of SDG 1 (No Poverty), SDG 2 (Zero Hunger) and SDG 10 (Reduced Inequalities), FAO's contributions to agrifood systems transformation span all SDGs, organized along the four betters (aspirations): better production, better nutrition, better environment and a better life.³⁹ All of FAO's country-level work draws upon the Programme Priority Areas under the four betters to leverage needed technical expertise in the context of regional priorities⁴⁰ defined by the regional conferences as well as by FAO's key strategies in this area, in particular the FAO Strategy on Climate Change and the FAO Strategy on Science and Innovation.

28. FAO will leverage its three Regional Initiatives (RIs), which provide a programmatic framework for conceptualizing and implementing programmes under the CPF. The response to food security and nutrition challenges is embedded and mainstreamed as an overarching issue under the RIs for Europe and Central Asia:

- RI-1: Empowering smallholders, family farms and youth through inclusive rural transformation, digitalization and innovation;

---

³⁹ Strategic Framework 2022-31 <https://www.fao.org/3/ne577en/ne577en.pdf> and Medium Term Plan 2022-25 <https://www.fao.org/3/ne576en/ne576en.pdf>

⁴⁰ FAO. List of Regional Initiatives (available at [Regional Initiatives | FAO Regional Office for Europe and Central Asia | Food and Agriculture Organization of the United Nations](#))

- RI-2: Transforming food systems and facilitating market access and integration;
- RI-3: Managing natural resources sustainably and preserving biodiversity in a changing climate

29. FAO will contribute to implementing the national priorities in the agrifood and rural development sectors, as reflected in the following outcomes and outputs of the Cooperation Framework:

CPF Outcome 1: By 2027, all people, especially the vulnerable, benefit from improved management and state of natural resources and increasingly innovative, competitive, gender-responsive and inclusive economic development that is climate resilient and low-carbon. (UNSDCF Outcome 1).

30. Under this Outcome, FAO will contribute to promoting equitable access to resources for rural communities, particularly those dependent on natural resources for their livelihoods, while protecting and restoring ecosystems. FAO will support sustainable, inclusive and competitive economic development of the agrifood sector, including through sustainable natural resources management (in particular, sustainable forest management) and promotion of green and climate-resilient agricultural practices that reduce the economy's impact on the environment.

31. FAO, in close collaboration with the MAFWM, will work on increasing institutional and producer capacities to enhance productivity in the agrifood sector through digitalization, knowledge and innovation, improving the sustainability of agricultural holdings, ensuring the long-term security of the food supply and enhancing climate change adaptation and mitigation actions. Particular attention will be given to increasing the competitiveness of selected agrifood, aquaculture, commercial fisheries and livestock value chains. Targeted support will be provided to strengthening the capacities of exporters in fruit, vegetable and wine sectors to access new markets. In Montenegro, FAO has been supporting traditional agrifood producers/processors, informal networks and namesake local brands to market territorial products and agritourism services of family farms under one umbrella. Through joint programmes with other United Nations agencies, FAO may explore the linkages among agriculture, fisheries, aquaculture, tourism and the environment to support sustainable livelihoods and income diversification in rural areas.

32. FAO will focus on addressing challenges related to animal and plant health and strengthening national capacities to implement integrated surveillance of foodborne zoonosis, diseases and risks of animal and plant origin.

33. As a rule of thumb, FAO's support will always take an LNOB approach, which puts gender and youth mainstreaming and poverty reduction at the heart of its interventions. FAO has immediate plans to work in the area of women's economic empowerment, supporting rural women from underprivileged municipalities with the objective of removing some of the structural barriers, such as the rural digital divide.

FAO will contribute to the achievement of this Outcome through three Outputs – all of which will be positioned within the framework of at least one of the following EU acquis

chapters: Chapter 11 on Agriculture and Rural Development, Chapter 12 on Food Safety, Veterinary and Phytosanitary Policy, Chapter 13 on Fisheries or Chapter 27 on Environment and Climate Change:

CPF Output 1.1: Authorities and private sector strengthened capacities through innovation, inclusive and gender-responsive policies and policy frameworks focused on enhancement of agricultural productivity and competitiveness (UNSDCF Output 1.1).

34. FAO will continue supporting the MAFWM and other relevant stakeholders in implementing the national agricultural and rural development strategy in Montenegro for strengthened sustainability and competitiveness of the agrifood sector. In this regard, FAO will focus on enhancing the Ministry's institutional, technical and management capacities to support the promotion of good agricultural practices and food safety standards, in close cooperation with MAFWM (including the Directorate for Agriculture, the Directorate for Payments, the Directorate for Rural Development, the Extension Service and Directorate for Food Safety, and Veterinary and Phytosanitary Affairs), the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), local institutions and farmers. Further support will be extended to enhance the MAFWM's analytical capacity for conducting economic analyses related to foreign trade and impact measurement of agricultural policy. Under the umbrella of the United Nations Decade of Family Farming 2019–2028, capacities of national stakeholders for integrating community development approaches into national policy frameworks will be strengthened through FAO regional work, of which Montenegro will be a part.
35. FAO will respond to confirmed country needs that emerge from Montenegro's status as a European Union candidate country. FAO has unique expertise in technical areas related to the integration of the LEADER approach into national policy frameworks and support to the establishment of Local Action Groups. This planned work related to strengthening national capacities in integrated territorial approaches is expected to enhance the country's readiness for European Union IPARD implementation.
36. Through the regional work on food system-based dietary guidelines, FAO will work on strengthening the analytical capacities of line ministries and public institutions. A comprehensive, multisectoral food system analysis will provide the basis for the development of food system-based dietary guidelines and multilevel policy recommendations.
37. Furthermore, FAO may support the participation of farmers and agricultural producers in the quality schemes, such as geographical indication of origin and extend support to the development of the organic production sector. To this end, FAO will support the MAFWM in the implementation of the European Union standards in the field of organic production.
38. FAO will work on enhancing the capacity of agricultural extension services for smallholder livestock producers. The focus will also be on improving farmers' production efficiency, including improvements in feeding strategies, animal health, breeding, manure and waste management through Farmer Field Schools and

promoting the adoption of digital technologies in agriculture. Additionally, FAO can assist the MAFWM in the development and implementation of the herd book and in establishing a clear legal framework for the entering of pure-bred animals in the herd book, including forming breeding programs for cattle, sheep and goats.

39. FAO will develop the capacities of MAFWM staff to more efficiently and effectively manage state-owned agricultural land. To enhance the state land policy and establish the national land consolidation programme, FAO will also support the MAFWM with farm structure improvement (i.e. reduction of land fragmentation and enlargement of farm sizes) through the introduction of land consolidation and land markets development.
40. FAO will give support in strengthening the capacities of the fisheries and aquaculture sectors, both from the administrative and producers' point of view, through regional work aiming at promoting scientific and institutional cooperation among the Adriatic countries (Albania, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Italy, Montenegro and Slovenia), in line with the FAO Code of Conduct for Responsible Fisheries to address regional challenges and provide socioecological benefits, and at creating a supportive environment for implementing policy commitments towards profitable and sustainable fisheries and aquaculture in the Mediterranean.
41. FAO will seek to strategically and technically support the MAFWM in conserving and promoting the dynamic conservation of traditional agricultural heritage systems. Concretely, this will focus on Globally Important Agricultural Heritage Systems designation for the Katuns pastoral system. More specifically, technical assistance will be provided for formulating the definition of Katuns and mapping them into geospatial data in order to enable their introduction into Land Parcel Identification System.
42. With FAO's contribution, this Output will enhance women's community leadership and promote gender-responsive policy environments for women's economic empowerment in the agriculture sector.
43. Through this Output, FAO will work on strengthening the skills and capacities of key stakeholders to improve social challenges and on encouraging and exchanging knowledge, innovation and digitalization in agriculture and rural areas.
44. **Resources:** The total resources needed for the implementation of CPF Output 1.1 are USD1.19 million of which USD0.96 million is available, while USD0.23 million needs to be mobilized.

CPF Output 1.2: Strategies, policies, financing mechanisms and capacities developed to prepare for and respond to climate risks and One Health-related risks and natural hazards through effective, inclusive and gender-responsive mitigation and adaptation actions (UNSDCF Output 1.2).

45. Under this Output, support will be provided to strengthening national capacities in disaster risk reduction and resilience, including integrated drought management,

drought preparedness, and climate change adaptation in the agriculture sector through the provision of legal, policy and technical advice and specialized trainings to the relevant national authorities and support in mobilizing climate and environmental finance. Special focus will be given to establishing a national database on damages and losses in order to create a statistical database, improve the methodology for conducting damage and loss assessment and post-disaster needs assessment, and increase awareness of the importance of insurance.

46. Furthermore, FAO will support the Government of Montenegro and the GCF National Designated Authority (NDA) in reviewing the climate-related actions of the National Strategy for Sustainable Development and providing support to the work of the Secretariat of the National Council for Sustainable Development and its working groups, including the working group on climate adaptation and mitigation. FAO will also support the government in revising and delivering on its climate priorities and commitments in the agricultural sectors, as reflected in the country's Nationally Determined Contributions under the UNFCCC Paris Agreement and other instruments and national policies, including the National Adaptation Plan.
47. FAO plans to support the Government of Montenegro in its capacity as a Party to the UNCCD to implement relevant decisions on drought and national plans for drought preparedness, regional advocacy, and capacity building in the framework of a Drought Initiative implementation, while emphasizing the importance of a holistic, integrated approach to disaster risk reduction and enhancing the resilience of communities to shocks and natural disasters.
48. **Resources:** The total resources needed for the implementation of CPF Output 1.2 are USD0.676 million of which USD0.176 million is available, while USD0.5 million needs to be mobilized.

CPF Output 1.3: Policies, legislative frameworks, financial mechanisms and institutional and farmers' capacities developed to protect, value and sustainably manage natural resources that are accessible to all (UNSDCF Output 1.3).

49. FAO will support strengthening institutional and farmers' capacities and governance mechanisms on the sustainable management of natural resources, particularly in the forestry and fisheries sectors. In close cooperation with the MAFWM, FAO will work on enhancing national forestry policies and forest management models to address the issues of unrecorded cuttings, forest fires and biodiversity conservation. This includes technical assistance in the implementation of the Forestry Development Strategy 2023–2028, which includes supporting the design of the national forest monitoring system and related forest information system, improving forest management planning, and implementing measures of public interest in forestry (with a focus on the preservation of forest ecosystems from the negative effects of climate change). National stakeholders will also be included in the regional cooperation and networking activities led by FAO on sustainable biodiversity conservation and sustainable forest management.

50. FAO will further support strengthening institutional and fishers' capacities and governance mechanisms on sustainable fisheries. FAO will work on promoting the implementation of an ecosystem approach to fisheries to tackle the barriers to sustainable management in the Mediterranean – overfishing; illegal, unreported and unregulated fishing and destructive fishing practices; the vulnerability of coastal and small-scale fisheries communities; and climate change, biodiversity loss and pollution, including marine litter and non-indigenous species – with a particular focus on promoting a Blue Transformation plan in Montenegro.
51. **Resources:** The total resources needed for the implementation of CPF Outcome 1 are USD2.16 million of which USD1.43 million is available, while USD0.73 million needs to be mobilized.
52. Risks related to the implementation of CPF Outcome 1 are:
- political instability;
  - minimal progress in implementing required government reforms towards the European Union accession process along Chapters 11–13 and Chapter 27 of the European Union acquis;
  - limited capacity of the public sector in primary data collection;
  - shift in the priorities of international donors away from the development of the Western Balkans region towards emergency relief in the light of the Ukrainian crisis;
  - low incentives to apply learned good practices by extension services, institutional beneficiaries and smallholder farmers; and
  - the remoteness and inaccessibility of remote rural communities in the northern mountainous areas of the country.
53. The collaboration will be based on an established partnership with government agencies at the central and local levels – in particular the MAFWM; the Ministry of Ecology, Spatial Planning and Urbanism (MSPU); agricultural extension services; other institutional institutions; academia and municipalities – with support from and coordination with the United Nations country team Results Group 1 members and partner United Nations agencies.
54. **Resources:** The total resources needed for the implementation of CPF Outcome 1 are USD2.16 million of which USD1.43 million is available, while USD0.73 million needs to be mobilized.

9. IMPLEMENTATION

4.1. Governance and joint work plans

55. As a United Nations Country Team member, FAO will be involved in the UNSDCF governance framework and will seek the active involvement of FAO CPF counterparts and stakeholders, particularly the MAFWM, in relevant governance mechanisms such as the Joint Steering Committee and Results Groups. For the effective implementation

of the UNSDCF, internal coordination and coherent United Nations System-wide approach to analysis, planning, implementation and monitoring of the UNSDCF, one Results Group has been set up for each Strategic Priority area. FAO is an integral member of Results Group 1 on Inclusive Economic Development and Environmental Sustainability. The Results Groups will be primarily responsible for preparing and updating joint work plans; monitoring, evaluation and learning plans; and funding frameworks for achieving the UNSDCF outputs. They will report back to the United Nations country team on the progress of their work. The CPF will be implemented nationally in close coordination with the MAFWM.

56. The joint work plans are a key instrument in the implementation of the UNSDCF. It is through joint work plans that the UNSDCF in Montenegro will be operationalized. The joint work plans will comprehensively capture the outcomes, outputs, resources, SDG targets and indicators, and gender and human rights markers. FAO and the MAFWM will cooperate within the United Nations Results Groups responsible for preparing and reviewing the joint work plans on the outcomes and outputs relevant to the CPF.

4.2. Partnership

57. FAO will build on its existing partnerships with key state stakeholders, including key ministries in the Government of Montenegro, such as the MAFWM, the MSPU, and the Cabinet of the Deputy Prime Minister in charge of economic affairs. FAO will consider exploring further cooperation with the sub-regional organizations, such as the Regional Rural Development Standing Working Group (SWG RRD). FAO also will build on partnerships with key stakeholders involved in the coordination of economic sectors and investments, such as the National Designated Authority of the Green Climate Fund; the National Council for Sustainable Development; the Administration of the Cadastre and State Property; the Directorate for Food Safety, Veterinary and Phytosanitary Affairs; UNCCD, GCF and GEF focal points; the Environmental Protection Agency; and local municipalities. Partnerships with the private sector (including farmers' associations and producers' organizations), local support groups, scientific institutions, academia and media will be leveraged to provide solutions to the sectoral challenges and in delivering the SDG agenda; some of the non-state partners include, but are not limited to, the Biotechnical Faculty of the University of Montenegro, the Regional Development Agency, and Eco Fund.
58. FAO will also actively cooperate with the United Nations agencies contributing to the UNSDCF and its joint target indicators for the period 2023–2027 towards achieving SDGs in the country.
59. The Ministry of Agriculture and Forestry of Türkiye will provide support to Montenegro, along with other countries in the Caucasus, Central Asia and the Balkans, in their efforts to combat forest and biodiversity degradation under the FAO-Türkiye Forestry Partnership Programme.
60. Partnership with the EBRD will continue through the FAO Investment Centre under the longstanding FAO/EBRD cooperation agreement, particularly in the agrifood sector and the strengthening of short local value chains.

9.3. Financing outlook and funding opportunities

61. The total amount of financial resources required to implement the CPF is estimated at USD 2 162 531, of which USD 1 430 031 is available through the FAO Technical Cooperation Programme (TCP) and USD 732 500 needs to be mobilized through development partners.
62. The resources are expected to be mobilized through external contributions from resource partners. FAO aspires to deepen its cooperation with the European Union as a key resource partner, mobilizing funding from the European Union IPA allocations in line with the multiannual IPA programme, with the objective of aligning the country's agriculture and rural development sector with European Union standards and facilitate improved access to IPARD funding. FAO resource partners during the CPF implementation period 2023–2027 may include the European Union, the Montenegro Acceleration Fund, the Joint SDG Fund, the GCF, the GEF and the Adaptation Fund. Other partnerships with multilateral and bilateral donors also will be explored. International Financial Institutions (IFIs), such as the World Bank, EBRD and KfW, will be also considered as potential resource mobilization partners.
63. In partnership with the government and under the leadership of the United Nations Resident Coordinator, FAO will further explore the potential to mobilize resources from the Joint SDG Fund, jointly with other United Nations agencies, to support the implementation of the relevant priorities under the respective SDG priority areas/windows.
64. FAO and the Government of Montenegro will cooperate in addressing the GCF to mobilize necessary support for enhancing the resilience of the Montenegro agriculture and forestry sector through adaptation and mitigation investments, as well as to continue support for capacity building through targeted GCF readiness funding.

10. MONITORING AND REPORTING AND EVALUATION

65. FAO will actively participate in relevant Results Group(s) of Cooperation Framework strategic priorities, as well as in the United Nations Country Team monitoring, evaluation and learning groups. As a contributing United Nations entity, FAO will monitor and report on progress towards Cooperation Framework results and provide periodic inputs to strategizing and reporting as a part of the United Nations Country Team-wide joint work planning exercise, as well as to updating the United Nations Common Country Analysis for adaptive programming. FAO will monitor the progress towards the achievement of CPF Outputs as a part of reporting into the corporate systems on an annual basis. With support from the United Nations Resident Coordinator and the monitoring, evaluation and learning group, FAO will use the online platform UN INFO to monitor and report results delivered by FAO individually and jointly with other United Nations entities. FAO would utilize proprietary monitoring tools for collecting the beneficiary-related data for all project activities and also for monitoring the progress of project log frame indicators. This monitoring data would be sourced for biannual data entry into the UN INFO system. FAO may participate in the joint Cooperation Framework evaluations as necessary and in consultation with the Office of Evaluation. Country programme evaluations will be

commissioned as needed and in consultation with the Office of Evaluation and the FAO Regional Office for Europe and Central Asia.

66. The MAFWM will be the lead government counterpart for overall coordination of the FAO CPF implementation, while the FAO Regional Office for Europe and Central Asia will lead and be responsible for the implementation and monitoring of the CPF.
67. Across all of FAO's interventions and priority areas, gender equality will be addressed as one of the crosscutting themes. Therefore, FAO programming will be guided by the FAO Policy on Gender Equality 2020–2030, the FAO Framework for Environmental and Social Management (FESM), and the guidelines on gender mainstreaming and a human rights-based approach.

On behalf of:

Ministry of Agriculture, Forestry and Water Management of Montenegro	
Name:	Vladimir Joković
Title:	Minister
Date:	

Food and Agriculture Organization of the United Nations	
Name:	Nabil Gangi
Title:	FAO Representative in Montenegro
Date:	

ANNEX 1. COUNTRY PROGRAMMING FRAMEWORK RESULTS AND RESOURCES MATRIX

To be considered provisional pending final UN INFO Results Framework Template

National development priority: Montenegro’s Strategy of Agriculture and Rural Areas for 2023-2028 includes the following strategic priorities:

- A. Increase resilience and competitiveness of healthy food production and processing
- B. Ensure efficient management of natural resources of Montenegro and reach Green Deal goals
- C. Increase the quality of life and the scope of economic activities in rural areas
- D. Build a network of the transfer of knowledge and application of new technologies for the purpose of increasing food safety, competitiveness and environment protection
- E. Efficient and transparent management of agricultural and rural development policy

National SDGs and Targets: 2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.b; 2.c; 5.1; 5.a; 8.3; 8.5; 8.6; 9.3; 12.2; 12.8; 13.1; 14.2; 15.1; 15.2; 15.4; 15.9; 17.12; 17.14

UNSDCF Strategic Priority: Inclusive Economic Development and Environmental Sustainability

Result	Performance Indicators (disaggregation)	Baseline (year)	Target (UNSDCF)	Means of verification	Total required resources (USD)	Available Resources (Annual)	
						Regular budget	Extra budgetary
UNSDCF Outcome 1 By 2027, all people, especially the vulnerable, benefit from improved management and state of natural resources and increasingly innovative, competitive, gender-responsive and inclusive economic development that is climate resilient and low-carbon.	Greenhouse gas emissions: Total GHG emissions expressed as Gg CO2eq	3,623 (2019)	3,597	Government			
	Area of landscapes under improved management to benefit biodiversity, in ha	0 (2021)	80,000	Government			
	Employment rate: Total,	Total: 43.8% (15+),	Total: >48%,	Labour Force Survey (LFS), Monstat			
	Men, Women, Youth (15-24)	Male: 50 % Female: 37.9 %	Male: >55% Female: >45%				

			Youth: 19.8% (2020)	Youth: >27%							
UNSDCF Output 1.1 Private sector growth, economic transformation and decent jobs generated through innovation, increased institutional capacities, policies and inclusive and gender-responsive policy frameworks to enhance productivity and competitiveness.	Number of policies developed or improved for the benefit of micro, small, and medium-sized enterprises (MSMEs) with business sector input, and promulgated or implemented, with UN support Number of gender-responsive policies that promote sustainable and inclusive economic growth, productive employment and decent work, based on international human rights norms and standards, adopted with UN support		0 (developed) (2023)	3 (developed) (2024)	UN Agency project documents and reports						
			0 (improved) (2023)	1 (improved) (2024)							
			0 (2023)	1 (2023)							
CPF Output 1.1. Authorities and private sector strengthened capacities through innovation, inclusive and gender-responsive policies and policy frameworks focused on enhancement of	Geographic focus	Timeline		SDG Targets	PPA	RI	Implementing Partners	Total required resources (USD) Annual	Available resources (Annual)		
		Start	End						Reg. Prog. (TCP)	Extra Budgetary	
	National, local	2023	2027	2.1; 2.2; 2.3; 2.4; 2.b; 2.c; 5.1; 5.a; 8.3; 8.5; 8.6; 9.3;	BN1; BN2; BN3; BN5; BL2;	RI1; RI-2	MAFWM, Academia, NGOs, LSG, local municipalities	1 196 180	Total	963 680	
								333 680	Year 1	333 680	
						428 750	Year 2	262 500	166 250		

agricultural productivity and competitiveness.				12.2; 12.8; 14.2; 15.4; 15.9; 17.12; 17.14	BL5; BP1; BP2; BP4; BP5			263 500	Year 3	197 500	66 250
								85 000	Year 4	85 000	
								85 000	Year 5	85 000	
UNSDCF Output 1.2 Strategies, policies, financing mechanisms and capacities developed to prepare for and respond to socio-economic, climate and health-related risks and natural hazards, through effective, inclusive and gender-responsive mitigation and adaptation actions.	No. of mitigation and adaptation measures recommended and financing mechanisms in place to improve key sectoral policies			18 (mitigation) (2022)	18 (mitigation) (2024)		UN Agency project documents and reports				
CPF Output 1.2. Strategies, policies, financing mechanisms and capacities developed to prepare for and respond to climate risks and One Health-related risks and natural hazards through effective, inclusive and gender-responsive mitigation and adaptation actions.	Geographic focus	Timeline		SDG Targets	PPA	RI	Implementing Partners	Total required resources (USD) Annual	Available resources (Annual)		
		Start	End							Reg. Prog. (TCP)	Extra Budgetary
	National	2023	2027	13.1; 13.2; 15.3	BE1	RI-2; RI-3	MAFWM, MESPU	676 351	Total	176 351	500 000
								6 351	Year 1	6 351	
									Year 2		
									Year 3		
						285 000	Year 4	85 000	200 000		

								385 000	Year 5	85 000	300 000
UNSDCF Output 1.3 Policies, legislative frameworks, financial mechanisms and institutional capacities are developed to protect, value and sustainably manage infrastructure, cultural and natural resources that are accessible to all.	Number of national policy instruments (including plans, strategies, legislation, partnerships) aimed at supporting the shift to sustainable consumption and production, developed with UN support		0 (plans) (2023)	1 (plans) (2024)	UN Agency project documents and reports						
			0 (legislation) (2023)	4 (legislation) (2024)							
			Number of sector-specific training programmes on natural resources management (including climate change adaptation, biodiversity conservation, chemicals management, renewables, Disaster Risk Management (DRM) and emergency response preparedness), made available with UN support					1 (2023)	15 (2024)		
Number of innovative and green financial mechanisms available at national/sub-national level		1 (innovative) (2021)			3 (innovative) (2024)						
		1 (green) (2021)			2 (green) (2024)						
CPF Output 1.3. Policies, legislative frameworks, financial mechanisms and institutional and farmers' capacities developed to	Geographic focus	Timeline		SDG Targets	PPA	RI	Implementing Partners	Total required resources (USD) Annual	Available resources (Annual)		
		Start	End						Reg. Prog. (TCP)	Extra Budgetary	
											Total

protect, value and sustainably manage natural resources that are accessible to all.	National, local	2023	2027	12.2; 14.2; 14.4; 15.1; 15.2	BE3; BP2	RI-3	MAFWM, local municipalities	30 000	Year 1	30 000	
								182 500	Year 2	182 500	
								77 500	Year 3	77 500	
									Year 4		
									Year 5		